

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV BOHEMISTIKY

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Saturnin a jeho adaptace

Vedoucí práce: Mgr. David Skalický, Ph.D.

Autor práce: Bc. Zuzana Pokorná

Studijní obor: Bohemistika

Ročník: 2.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem autorem této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

České Budějovice 3. 5. 2024

Bc. Zuzana Pokorná

Poděkování

Děkuji vedoucímu své diplomové práce, Mgr. Davidu Skalickému, Ph.D., za rady a odborné vedení této práce.

Anotace

Diplomová práce s názvem *Saturnin a jeho adaptace* se zaměřuje na porovnání původního literárního díla od autora Zdeňka Jirotky s jeho dalšími zpracováními napříč různými médii. Jedná se tak konkrétně o filmové a televizní zpracování v režii Jiřího Věřčáka. Dále knižní pokračování *Saturnin se vrací* od Miroslava Macka z roku 2017, je zmíněno i několik divadelních představení a v samotném závěru i forma audioknihy. Je porovnáváno především zpracování jazyka a humoru vůči knižní předloze, ztvárnění času a prostoru, charakteristika postav, ale například i práce s knižními ilustracemi.

Klíčová slova

Saturnin, Zdeněk Jirotka, román, filmové zpracování, divadlo, ilustrace, postavy

The Abstract

The diploma thesis entitled *Saturnin and its apadtation* focuses on the comparison of the original work by the author Zdeněk Jirotka with his other adaptations across different media. It is specifically a film and television adaptation directed by Jiří Věřčák. Furthermore, the book sequel *Saturnin returns* by Miroslav Macek from 2017, several theater performances are also mentioned, and in the end, the form of an audiobook. For example the treatment of language and humor in relation to the book model, the depiction of time and space, the characteristics of the characters, but also the work with book illustrations are compared.

Key words

Saturnin, Zdeněk Jirotka, novel, film adaptation, theatre, illustration, characters

Obsah

Úvod	8
1 Adaptace knihy Saturnin	10
2 Knižní a filmové zpracování	11
3 Saturnin od Zdeňka Jirotky	13
4 Čas a prostor	15
5 Postavy	19
5.1 Vypravěč (Jiří Oulický)	20
5.2 Saturnin	22
5.3 Teta Kateřina	23
5.4 Milouš	25
5.5 Doktor Vlach	27
5.6 Barbora Terebová	29
5.7 Dědeček	30
5.8 Strýc František	31
6 Filmové zpracování	32
7 Televizní zpracování	39
8 Miroslav Macek – Saturnin se vrací	43
9 Knižní ilustrace	46
9.1 Otakar Mrkvička	48
9.2 Václav Pátek	48
9.3 Stanislav Duda	49
9.4 Michal Hrdý	49
9.5 Adolf Born	50
9.6 Srovnání	50
9.7 Petr Faltus	51
10 Divadlo	53
10.1 Plakáty	53
10.1.1 Mahenovo divadlo	53
10.1.2 Divadlo Na Jezerce	54
10.1.3 Jihočeské divadlo	55

10.1.4 Divadlo Antonína Dvořáka	56
10.2 Porovnání představení	59
10.2.1 Divadlo ABC	59
10.2.2 Divadlo v Mladé Boleslavi	61
10.2.3 Západočeské divadlo	63
10.2.4 Slezské divadlo Opava	64
10.3 Srovnání	66
11 Audiokniha	67
12 Saturnálie	69
13 Závěr	70
Seznam použité literatury	72
Seznam internetových zdrojů	73
Seznam audiovizuálních zdrojů	75

Úvod

Tématem diplomové práce je literární dílo *Saturnin* od Zdeňka Jirotky a jeho adaptace. Původní Jirotkovo dílo vyšlo v roce 1942, tedy v době, kdy ve společnosti panoval veliký neklid a všeobecné obavy z důvodu probíhající druhé světové války. Jeho milé a humorné pojetí jmenovaného románu mohlo pomoci lidem utéct na chvíli od nehezké reality do světa, kde se lidé chovali převážně slušně. Možná právě z tohoto důvodu se stalo dílo tak oblíbeným už během krátké doby po jeho vydání. Svou popularitu si kniha nepochybně udržela do dnešních dní. Je tedy v srdcích svých čtenářů už po několik generací a v průběhu let vzniklo i mnoho adaptací, na které se v této práci také postupně budeme zaměřovat.

V návaznosti na knihu byl v roce 1994 natočený film *Saturnin* v režii Jiřího Věřčáka, který se podílel na scénáři společně s Magdalenou Wagnerovou. Následně byla zpracovaná i seriálová verze o obsahu celkem čtyř epizod. Jedná se v podstatě o prodlouženou verzi, ze které byl film sestříhaný. V hlavních rolích zde můžeme vidět Ondřeje Havelku jako pana Jiřího Oulického, Oldřicha Víznera v roli Saturnina, Janu Synkovou v roli tety Kateřiny, Petra Vacka v roli Milouše, Lucii Zedníčkovou v roli slečny Barbory Terebové, Milana Lasicu v roli doktora Vlacha a Lubomíra Lipského v roli dědečka.

Ze všeho nejdříve se tedy zaměříme na srovnání knižního a filmového, potažmo televizního zpracování, které jsou pravděpodobně těmi nejvýraznějšími a mezi diváky také nejznámějšími. Na dílech pozorujeme jednak stránku jazykovou, dále pak jednu z nejdůležitějších složek a tou je složka humoristická. Soustředíme se na to, v čem se od sebe jednotlivá ztvárnění liší a v čem se naopak filmová adaptace věrně drží své předlohy. Detailněji pak rozebereme v samostatných kapitolách pojetí a vyobrazení času a prostoru. Následně se věnujeme jednotlivým postavám a jejich proměně napříč adaptacemi. K tomuto rozboru nám pomáhají publikace například od Seymoura Chatmana, konkrétně se jedná o knihy *Dohodnuté termíny. Rétorika narativu ve fikci a filmu* a také *Příběh a diskurs: Narativní struktura v literatuře a filmu*. Dalším autorem je David Brodwell s Kristin Thompson a publikace *Umění filmu: Úvod do studia formy a stylu* nebo také *Teória adaptácie* od Lindy Hutcheonové.

Zde se postupně dostáváme i k novější adaptaci. Jedná se o knižní pokračování, které vyšlo sedmdesát pět let po vydání *Saturnina* od Zdeňka Jirotky. Jedná se o knihu *Saturnin*

se vrací od autora Miroslava Macka. Zmíníme zde jak okolnosti vzniku této novinky, tak v rámci hlubšího rozboru i fakta, jak úspěšně či neúspěšně se autor s tímto dílem popral. Samostatnou kapitolu věnujeme opět složce, která úzce souvisí především se zpracováním literárním. Jedná se o knižní ilustrace, které jsou nepochybně zajímavým prvkem. Porovnáváme navzájem ilustrace od autorů, kteří se tohoto úkolu ujali postupně napříč roky. Konkrétně se jedná o Otakara Mrkvičku, Václava Pátka, Stanislava Dudu, Michala Hrdého, Adolfa Borna a poté i Petra Faltuse, který ilustroval ono Mackovo pokračování. Veškeré příklady jsou doplněny obrázky, aby čtenáři této práce měli konkrétní představu o faktech.

Další adaptací je adaptace divadelní. Vzhledem k popularitě tohoto díla není divu, že se dočkalo mnoha zpracování i na jevištní scéně. Jedná se například o pražské Divadlo ABC, Divadlo na Jezerce, Mahenovo divadlo v Brně, Jihočeské divadlo v Českých Budějovicích, Divadlo Antonína Dvořáka v Příbrami, Městské divadlo v Mladé Boleslavi, Západočeské divadlo v Chebu a další. V rámci tohoto zpracování se soustředíme především na porovnávání ztvárnění za pomoci kostýmů, líčení či práce s jevištní scénou. K tomu nám pomáhají snímky různých verzí plakátu anebo fotografie přímo z jednotlivých představení. Jako poslední médium, které je v této práci v souvislosti se *Saturninem* zmíněno, je audiokniha. Audioknihu tohoto literárního díla namluvilo během let také mnoho známých hlasů. Mezi ně patří například Jan Hartl, Svatopluk Beneš, Ondřej Havelka nebo samotný představitel filmové role Oldřich Vízner. Konkrétně se však soustředíme na verzi z roku 1991, kterou namluvil herec Jiří Samek, a posuzujeme, jak byla audiokniha zpracovaná.

1 Adaptace knihy *Saturnin*

Různé podoby adaptace knih mají své místo v kultuře již pevně dané. Ať už se jedná o oblast kinematografie, rozhlas nebo jakoukoliv jinou formu zpracování, setkáváme se s nimi dnes a denně. Pravděpodobně mezi nejčastější podoby patří adaptace z literárního textu na filmové plátno. Již s rozvojem filmového průmyslu se tato forma začala rozšiřovat, a tak dnes vnímáme přetvoření knihy do audiovizuální podoby jako zcela běžnou záležitost.

Dílo *Saturnin* od autora Zdeňka Jirotky se dočkalo adaptací hned několik. Samotný humoristický román vyšel poprvé v roce 1942 a hned se zapsal mezi čtenáři jako velmi oblíbený literární kousek. V češtině dosáhl 24 vydání a své příznivce si našel i v zahraničí. *Saturnin* je překládán do více než 10 jazyků, například angličtiny, francouzštiny, španělštiny, italštiny, němčiny, lotyšštiny či vietnamštiny. V roce 2009 zvítězil ve čtenářské anketě České televize „Kniha mého srdce“ a v roce 2018 vyhrál cenu Magnesia Litera v kategorii „Kniha století“ (NAKLADATELSTVÍ KAROLINUM, 2024).

K filmovému zpracování došlo v roce 1994. Díky velkému úspěchu této adaptace vyšlo ještě téhož roku čtyřdílné televizní zpracování. Diváci zde mohou v podstatě vidět film obohacený o vystřižený materiál. Hlavní roli sluhy Saturnina zde ztvárnil Oldřich Vízner, Saturninova pána, který je zde pojmenovaný jako Jiří Oulický, Ondřej Havelka. V roli slečny Barbory se zde objevila Lucie Zedníčková, tetu Kateřinu zahrála Jana Synková, mladého výrostka Milouše Petr Vacek, doktora Vlacha Milan Lasica a dědečka Lubomír Lipský. Film zrežíroval Jiří Věřčák, který se na scénáři podílel společně s Magdalenou Wagnerovou.

Jak bylo zmíněno již v úvodu, zde adaptace tohoto díla ani v nejmenším nekončí. Na jeho zpracování si dalo záležet i mnoho divadel. Jedná se například o Divadlo ABC nebo Divadlo Na Jezerce v Praze, Mahenovo divadlo v Brně, Jihočeské divadlo v Českých Budějovicích, Západočeské divadlo v Chebu a mnoho dalších. V neposlední řadě v tomto multi-mediálním zpracování dochází i k nahrávce audioknihy, rovněž v několika verzích. Nejstarší z nich, z roku 1970, propůjčil hlas Miloš Vavruška. Dále pak audioknihu namlouval mimo jiné i Svatopluk Beneš, Jan Hartl, či v nejnovější verzi z roku 2010 dokonce

Saturninův filmový představitel Oldřich Vízner. V této práci se zaměříme především na verzi z roku 1991, kterou čte Jiří Samek.

V každé formě adaptace je mnoho faktorů, na které se tvůrci musí soustředit v závislosti na tom, jak detailně se chtějí předlohy držet anebo jak moc se od ní chtějí oddálit. Ve filmové stejně jako v divadelní adaptaci je zřejmé, že si divák všimne vyobrazení prostředí, scény, na které se děj odehrává. Dále také samotných postav. Záleží nejenom na hereckém zpodobnění charakteru postav, ale i na první pohled znatelných prvcích jako jsou například kostýmy nebo líčení. U pouhé audio verze je pravda podmínek o něco méně. Tím, že nám chybí obraz, se pak ale o to více zaměřujeme na vypravěčův hlas. Jak pracuje s intonací, kam klade důraz a zda opravdu příběh vypráví anebo ho jen jednoduše čte bez výraznějšího prožitku. Každopádně, součástí všech těchto multimediálních zpracování je hudba.

Saturnin je stále oblíbený napříč několika generacemi, a tak se není čemu divit, že se našel někdo, kdo chtěl v tomto odkazu pokračovat. Konkrétně se jedná o Miroslava Macka, který po pětasedmdesáti letech vydal oficiální pokračování *Saturnin se vrací*. Jedná se tedy o stejné téma, ale nového autora, tudíž také jistou adaptaci. Pokud dochází k takovému případu, zaměřujeme se jistě na dodržení jistého stylu psaní. Zajímá nás, zda má nové dílo podobný nádech, jako původní od Zdeňka Jirotky. V následujících kapitolách budeme porovnávat knihu, filmové zpracování, čtyřdílnou televizní verzi, audioknihu, divadelní představení a nové knižní pokračování od Miroslava Macka.

2 Knižní a filmové zpracování

Nejdříve se zaměříme na porovnání některých faktorů literárního díla a filmové adaptace. Je jasné, že kniha může být v mnoha ohledech poměrně obsáhlejší než její adaptace. Autor není vázán žádným určeným rozsahem. Záleží pouze na něm samotném, jak své dílo pojme. Na neomezeném prostoru může postavy svého příběhu popsat jakkoliv detailně. Může se zabírat jejich životem, vykreslovat jejich vzhled, charakter, sociální postavení a mnoho dalšího. Jednotlivé situace v příběhu lze zasadit na libovolné místo, které opět může být popsáno stručně nebo rozsáhle, dle autorova uvážení.

Co se týká adaptace, vyskytují se zde už nějaká omezení. Ať už se jedná o filmové nebo jiné médium, není zde již tolik prostoru jako v onom uměleckém textu. Filmař je omezený jistými prostředky. Scénář není schopen obsáhnout a zaznamenat veškeré detaily a následná kamera už vůbec ne. Tak například je jasné, že vzhled postav se tvůrci pokouší zachytit co nejvhodnějším výběrem hereckých představitelů, které potom doplní o věrný kostým a líčení. Podobně je tomu i se scénou, na které se děj odehrává. Buď je vybrán venkovní prostor podle výpovědi v knize tak, aby co nejlépe odpovídal popisu, anebo je postavena zvláštní scéna s kulisami ve filmových ateliérech. Toto jsou některé faktory, které lze zachytit obrazově a naservírovat je divákovu oku namísto několika popsanych stran literárního textu. Následné dialogy se mohou velmi blízce podobat knižní předloze. Mohou být použity doslovně nebo s jistými odchylkami, to už ale opět záleží na tvůrcích. Dá se ještě podotknout, že mnoho informací napsaných v knize jako součást souvislého textu, se může objevit ve scénáři ne jako součást promluv postav, ale jako scénické poznámky v postranních závorkách. To se může týkat třeba myšlenkových pochodů postav, jejich vnitřních monologů a podobně. Ovšem zde se pak jedná o možnost tvůrčího prostoru z hlediska času. Přepracovat celou knihu do filmové adaptace by zabralo mnoho materiálu, tudíž přirozeně dochází k vypuštění některých vybraných scén, například těch méně zajímavých nebo ne tak důležitých pro samotný děj. S tímto problémem se o něco výhodněji může vypořádat zpracování seriálové. Není tolik omezené finální metráží, tudíž může obsáhnout větší množství materiálu a mnohem více se tak držet původní literární předlohy.

Jaký ovšem mají veškeré tyto prvky vliv na adresáta? Je zřejmé, že čtenář literárního díla před sebou nemá nic kromě textu a případně několika ilustrací. Z větší části je ale zcela na něm a jeho představivosti, jak si v hlavě dílo uspořádá, jak si představí jednotlivé postavy a scény a všechno okolo. O tuto možnost je televizní divák ve své podstatě ochuzený. Veškeré charaktery, místa a další prvky jsou obrazově zachyceny a divák je přijímá jako hotovou věc. Prostor pro jeho fantazii je v tomto směru odebrán.

3 Saturnin od Zdeňka Jirotky

Zdeněk Jirotka napsal v roce 1940 povídku *Můj sluha Saturnin*, kterou mu otiskly Lidové noviny. V roce 1942 tuto povídku rozšířil a vytvořil tak humoristický román *Saturnin*. Jedná se o jeho první román a podle letopočtu jej můžeme zařadit mezi literaturu vzniklou za druhé světové války. Jistou zajímavostí je, že Zdeněk Jirotka psal svou knihu převážně po večerech v koupelně. Kvůli těžkým podmínkám za války bylo kvůli možným náletům nakázané zatemnění domácností. Jirotka tedy psal své dílo v místnosti, kde mohl mít rozsvíceno, protože zde nebylo okno. *Saturnin* se brzy stal velmi oblíbeným knižním dílem. Možná právě proto, že za ne zrovna jednoduchého období přinesl čtenářům svým milým a humorným nádechem trochu potřebného optimismu. A možná že i právě proto je tato kniha oblíbená napříč generacemi i po více než osmdesáti letech od jejího vydání (DATABÁZE KNIH c2008-2024).

Takzvaný „suchý“ anglický humor je pro Zdeňka Jirotku poměrně typický a v tomto literárním díle jej zkrátka nemůžeme přehlédnout. Celý román je totiž v podstatě postaven na řetězci absurdních situací, které by se bez patrné komiky ani neobešly. Autorovi k tomu slouží kupříkladu i užití sarkasmu, slovních hříček, černého humoru, mnoho postav v průběhu také vypráví anekdoty.

„Když před čtyřmi lety byl most povodní stržen, ujednal se stavitelem z města, že kdyby se někdy tato nehoda opakovala, bude přikročeno ke stavbě můstku nového, aniž bude stavitel čekat, až dědeček přeplave řeku, navštíví ho v kanceláři a vyžádá si rozpočet“ (JIROTKA 2009, s. 113).

Jedná se tedy o případ, kdy v textu můžeme najít jak prvky situační komiky, tak i komiky jazykové. Jazykovou komiku bychom mohli zachytit například v Saturninových oslovovacích, které používá pro svého pána nebo dědečka (sire, blahorodí). Dále také v závěrečném dopisu, ve kterém Saturnin vysvětluje svému pánu, jak funguje Kancelář pro uvádění románů na pravou míru. Užívá také možnost jazykových zkomolenin, které mohou působit komicky („Setapouch“ namísto „Jste padouch“).

Kniha je napsaná spisovnou češtinou, která se naprosto hodí pro postavy a do prostředí, které si autor vybral. Používá jak krátké věty, tak dlouhá souvětí. V textu se nezdá vyskytovat přechodníky a knižní výrazy (například: lze, je nutno, jisto...). Jedinou výjimkou

v tomto směru je Milouš, který vzhledem ke svému věku a ne zcela slušnému vychování používá i výrazy nespisovné, jako například: „nebuď labuť, servus“ a podobně.

Celý román je vyprávěný jedinou osobou a to konkrétně hlavním hrdinou, Saturninovým pánem. Tato skutečnost je nám známá již od začátku příběhu a nemůžeme si tedy vypravěče s nikým zaměnit. Jedná se o text psaný v ich-formě. Jednotlivé situace a dialogy nahlížíme z jeho pohledu, přičemž on sám je jednou z postav. Je dodržovaná i zásada, že se jako čtenáři dozvídáme pouze ty informace, u kterých byl vypravěč přítomen, anebo sám zmíní, že mu o dané události někdo jiný vyprávěl. Text je psán takovým stylem, že to opravdu působí, jako kdyby vypravěč vykládal své zážitky živému posluchači. Velice často se tedy setkáváme i s kontaktováním čtenáře za pomoci oslovení.

„Chtěl bych, abyste si představili, jak klidně jsem žil předtím, než se stal Saturnin mým sluhou“ (JIROTKA 2009, s. 13).

Jedná se o verbální deskripci, které je za potřebí, protože v literárním textu nemáme jiných prostředků k popisu prostředí, postav a situací.

Mezi základní druhy kompozice literárního díla patří kompozice chronologická, retrospektivní a rámcová. V díle Saturnin převládá kompozice chronologická. Děj plynuje pokračuje od úvodu, přes hlavní jádro textu až k samotnému konci. Na několika místech bychom ovšem mohli nalézt také kompozici retrospektivní. Postavy si v několika případech vyprávějí příběhy a vzpomínky z minulosti, tudíž se v čase ohlížíme zpět. Jedná se například o momenty, kdy doktor Vlach vzpomíná na své dřívější případy z lékařské praxe anebo když dědeček vypráví o svých zážitcích z mládí, když byl za války v Itálii.

Než začneme s rozbory jednotlivých prvků v knize, shrneme si ve stručnosti hlavní děj knihy. Mladý pán, který je zároveň vypravěčem celého příběhu, přijme k sobě do zaměstnání sluhu jménem Saturnin. Tento muž je velice schopný, ale také svého pána přivádí do spousty zvláštních situací. Beze slova ho přestěhuje z městského bytu na hausbót, mezi lidmi rozhlásí, že jeho pán je dobrodruh a lovec šelem, a mnoho dalšího. Jeho dosavadní klid je tedy ten tam a on se musí vypořádat s neobvyklými situacemi, které mu Saturnin do cesty klade. Během letní dovolené se pán se svým sluhou rozhodne navštívit dům svého dědečka, kde se setkává i s několika dalšími známými. Konkrétně se starým známým doktorem Vlachem, tetou Kateřinou a jejím synem Miloušem a také slečnou Barborou Terebovou, do které je mladý muž už nějakou dobu beznadějně zamilován.

Společně i v dědečkově domě na venkově však musí řešit nové dobrodružství, protože kvůli bouři jsou nejdříve odříznuti od elektrického proudu a následně po zhroutilí mostu i od cesty k civilizaci. Hrdinové se tedy musí vydat na výpravu, aby nebyli nuceni zemřít hladu.

Dílo je rozděleno celkem do dvaceti šesti kapitol. Poměrně charakteristické je už samotné pojmenování kapitol. Zatímco u jiných děl jsme pravděpodobně zvyklí jen na číslo či pár slov, zde autor v několika řádcích shrnuje základní obsah kapitoly.

„Teta Kateřina urazila dědečka. Doktor Vlach pronáší posměšnou řeč o příslovích. Jak se chovati o pohřbu. Přísloví nedoceněná. Díváme se se slečnou Barborou na hvězdy. Prosím, nemluvte. Zase Saturnin. Jak to tenkrát bylo“ (JIROTKA 2009, s. 97).

Nyní se v jednotlivých podkapitolkách budeme zabývat knihou detailněji, abychom následně mohli veškeré aspekty porovnávat z různými formami adaptací.

4 Čas a prostor

Čas není v románu nijak přesně specifikován, ale s největší pravděpodobností se jedná o období kolem 30. let dvacátého století, tedy období prvorepublikové. Můžeme tak soudit z několika náznaků, jako je například styl mluvy, některá vyskytující se povolání, například strýček hlavního hrdiny byl továrníkem, motiv swingové a jazzové hudby, značka automobilu Škoda Rapid a podobně.

Začátek děje se odehrává v Praze, kde také celý příběh končí. Karlův most nebo Národní divadlo jsou jedny z mála konkrétních míst, která jsou v díle jmenována. Zdejší prostředí je nám jinak představeno například na domě mladého pána. Popisuje svůj domov jako starý měšťanský příbytek s pečlivou štukátorskou prací a vysokými stropy, kde je sice šero, ale zato velmi útulno.

„Ovzduší těch domů s fasádami, plnými štukátorské práce, s vyšlapanými kamennými schody, intimním přítím na chodbách a vysokými výplňovými dveřmi je mé duši daleko bližší nežli uniformní prostředí moderních staveb. Cítím jaksí, že k útulnosti lidského příbytku patří příjemné a uklidňující šero“ (JIROTKA 2009, s. 13).

Během výskytu postav v Praze se však z tohoto bytu přesunujeme také do klasické kavárny s příjemným a tichým prostředím, kde se vyskytují číšníci oděni do úhledných

obleků, protože v této době byla elegance a sofistikované chování zejména v pražských podnicích velice důležitým aspektem. Dále se ovšem dostáváme do nového prostředí poté, co se hlavní hrdina se svým sluhou přestěhuje na hausbót na řeku Vltavu. V tomto prostředí se již na noblesu takový důraz nedává. Saturnin ze svého pána v očích jeho známých udělá odvážného lovce šelem a dobrodruha, proto zde společně s klasickým vybavením domácnosti nacházíme také nejružnější zástupce vycpaných zvířat a podobnou výzdobu.

Hlavní jádro knihy se ovšem odehrává během letní dovolené mladého pána, a to zejména v srpnu, kdy se dostáváme do domu vypravěčova dědečka. Jeho lokalita není nijak výrazně konkretizována. Čtenář se pouze dozvídá, že se nachází na venkově na úpatí Hradové. Samotný dům je poté vylíčený jako velký a krásný dům, zároveň také moderní, protože většina vnitřního zařízení je poháněná elektřinou. Jedná se svým způsobem o kontrast v porovnání s přírodním okolím domu. Kolem domu se rozléhá malebná krajina, řeka, lesy a údolí zde pozvolna přechází do hornatého prostředí. Prostor, ve kterém se postavy během tohoto úseku knihy vyskytují, je v místech popisovaný až romanticky a idylicky. Například v momentě, kdy jde mladý pán na procházku se slečnou Terebovou a za stále přítomné ranní vláhly ve vysoké trávě vidí v dálce před sebou srnku. „Vzduch byl průzračný a hory se zdály mnohem blíže, než skutečně byly. V šikmém osvětlení ranním sluncem byla na úbočích hor patrna každá podrobnost. Obnažené výběžky skal, pěšinky svítící na okrajích pasek a mizící mezi kmeny jedlí, skácené a oloupané kmeny jako rozházené sirky, a na velké pasece asi v polovině Světce jsem dokonce viděl srnu“ (JIROTKA 2009, s. 88).

S prostředím se zde i nadále pracuje. Ono romantické prostředí se může proměňovat. Kupříkladu za přítomnosti bouřky se z tohoto místa uprostřed samoty stává za pomoci jistých kulis prostředí i s mírně strašidelným nádechem. Jedná se třeba o scénu, kdy venku řádí ohromná bouřka, která způsobila i výpadek elektrického proudu. V případě dědečkova domu, kde je na elektřinu téměř veškeré zařízení, to způsobuje pád do tmy a ticha, které narušují pouze blesky a hřmění. Nadále to způsobuje i odpovídající chování postav.

„Dědečkův dům se otřásal v základech. Seděl jsem v hlubokém křesle a díval jsem se, jak se obývací pokoj střídavě naplňuje fialovým světlem a zase tone v zsinalem šeru. Po

okenních tabulích tekly proudy deště. Teta Kateřina se po každém zablesknutí pokřivovala, podívala se starostlivě k oknu a use mluvila dál“ (JIROTKA 2009, s. 64).

Když si v takovýchto podmínkách a dokonce v noci Saturninův pán uvědomí vypnuté pojistky a rozhodne se elektrický proud opět nahodit, za doprovodu okolní atmosféry se všechny ostatní postavy s jistými obavami vydávají na lov zloděje. Zde je tedy patrný onen kontrast. Místo prosluněné krajiny, ranní rosy a půvabné zvěře na okraji lesa v přítomnosti zamilovaného páru zde nejdříve máme prostředí noční, temné, doplněné zuřivou bouřkou a vystrašenými postavami, z nichž některá se dokonce ozbrojí i puškou.

Prostředí ve filmové adaptaci je zachyceno velice věrně ve vztahu ke knižní předloze. Prostředí hlavního města v dané době je zachyceno například právě v počáteční scéně v kavárně. Zde můžeme vidět vykreslení doby na zařízení podniku, na stylu oblékání jak zákazníků této kavárny, tak na číšnících.

Obr. 1 – prostředí kavárny

Dům hlavního hrdiny, Jiřího Oulického, je typickým měšťanským domem. Před vchodem do domu se nachází malý dvorek, ve vnitřních prostorách se jedná o byt s velkými místnostmi a vysokými stropy. Vybavení je již přestěhováno v novém obydlí, tudíž styl mladého pána poznáváme především na onom hausbótu. Zde filmaři zachytili nádech pů-

Obr. 2 – prostředí hausbótu

vodního života pana Oulického na hezkém dřevěném nábytku, porcelánovém nádobí

a podobně. Také jej však doplnili právě o ona vycpaná zvířata a úlovky, která měl mít mladý pán na svědomí podle Saturninových slov. Na obrázku z filmového snímku můžeme vidět například vycpaného medvěda nebo hlavu vysoké zvěře vzadu na zdi. Sám mladý pán už toto prostředí nazývá v jistém smyslu romantickým, když si kvůli nepraktickému přívodu elektrického proudu musí k večeri svítit za pomoci plynové lampy.

Dědečkův dům je také vykreslen tak, aby odpovídal svému literárnímu vzoru. Jedná se o velmi prostorný dům s několika patry a mnoha velkými pokoji. Podle předpokladu je

Obr. 3 – dědečkův dům

Obr. 4 – doktor Vlach, teta Kateřina, Milouš,
slečna Barbora

to na svou dobu dům moderní, protože se zde vyskytuje opravdu mnoho elektrickou poháněných zařízení. Na druhou stranu se ovšem stále jedná o prostor poměrně útulný a příjemný. Navzdory dědečkově lásce k elektřině a technickému vybavení, dům je také vybavený například objemnou knihovnou, terasou s mnoha rostlinami a květinami a tak dále. Dodrženo je i umístění budovy. Dům je kolem dokola obklopen přírodním porostem a nejbližší civilizace se podle slov postav nachází přibližně ve vzdálenosti, kterou lze překonat autem za půl hodiny. S přírodním prostředím samozřejmě pokračujeme i v momentě, kdy se hlavní postavy musí vydat na cestu ke srubu doktora Vlacha. Zde je naznačeno ono hornaté okolí, protože se postavy pohybují vzhůru kvůli říčnímu prameni,

a také je zmíněno, že vedle doktorova srubu se vyskytuje horská tuň. Dědečkův dům je tedy i zde umístěn v údolí.

Práce s počasím je i v tomto případě využita pro dobro scény a děje. Bouřka se opravdu vyskytuje jen v počátečních momentech pobytu na dědečkově usedlosti. Jedná se především o těch několik dnů poznamenaných deštěm, které napomáhají zápletky se strženým mostem a uvězněním obyvatel domu mimo civilizaci. Na rozdíl od knihy se scéna, kdy se Jiří Oulický vydává v noci znovu zapojit pojistky a nahodit tak elektrický proud, odehrává za naprosto klidných podmínek. Celý prostor je sice ponořený do tmy, ale všude je ticho, žádná bouřka neprobíhá, žádný vítr nelomcuje okny, žádné záblesky ani hrom nepůsobí strašidelnou atmosféru. Jediný prvek, který v tento moment může divákovi navozovat pocit napětí je spíše dramatická hudba podkreslující celou situaci. Zbytek dnů je již opět příjemné slunečné počasí. Pobyt v odříznuté domácnosti ani nadcházející cesta lesem ke srubu a poté do městečka není nijak rušena nepříjemnými živly. Právě naopak. Přestože například teta Kateřina je z dané situace poněkud vyděšena, veškeré podmínky z celé události dělají spíše jedno velké romantické dobrodružství.

5 Postavy

Postavy v tomto románu jsou popsány a charakterizovány poměrně jednoduše. Na rozdíl od jiného žánru, jako je například detektivní román, kde by zřejmě byly rozebrány více do hloubky, a to třeba i v rámci psychologického rozboru. V našem případě tomu tak není. Charakterizovány jsou ve své podstatě již v momentě, kdy se o nich vypravěč poprvé zmíní, je vyloženo to nejzákladnější, k čemuž často odkazuje už i jejich samotný vzhled, a těchto vlastností se drží takřka po celou dobu příběhu. Až na malé výjimky neprochází ani žádným výrazným vývojem, o tom ale až v rozboru jednotlivých postav. Tento styl postav označuje Rimmon-Kenanová jako „ploché postavy“.

„Jedná se o postavy, které se během děje nerozvíjejí, bývají vystavěny kolem jediné myšlenky či vlastnosti“ (RIMMON-KENANOVÁ 2001, s. 48).

5.1 Vypravěč (Jiří Oulický)

Hlavní postavou, která je zároveň vypravěčem a průvodcem celé knihy, je mladý třicetiletý muž, gentleman, který jako jediný není za celou dobu v knize pojmenován. Stejně tak není uvedeno ani jeho konkrétní povolání. Žije poklidným, možná až trochu nudným, konzervativním životem. Přestože je tak mladý, zaměstná ve svých službách sluhu Saturnina. Jeho poměrně stereotypní život se tak náhle obrací zcela naruby.

„Můj život byl jaksi zhuštěn, události se řítily jedna za druhou a já jsem je stěží mohl sledovat. Podobal jsem se člověku, který při sestupování ze zasněženého kopce šlápl na klouzačku ukrytou pod sněhem. Mám takový pocit, že v době, kdy jsem klouzal dolů jako po skle, nechoval jsem se nijak zvlášť důstojně“ (JIROTKA 2009, s. 9).

Místo jeho poklidných návštěv kaváren nebo tenisové kurtu byl najednou žádán, aby vypomohl s odchytem lva, který utekl ze zoologické zahrady a blokoval pražskou dopravu, nebo dotazován všemi známými, jak se mu podařilo zabít žraloka stativem fotografického aparátu. Za veškerou takovou reputaci a spoustu nečekaných situací, které jej potkají, vděčí svému sluhovi Saturninovi. Pán z toho není zrovna nadšený, ale skutečnosti přijímá s jistým nadhledem a postupem času i humorem.

Na rozdíl od knižní verze je nám ve filmové adaptaci hlavní postava představena jako Jiří Oulický. Hereckého ztvárnění se ujal Ondřej Havelka. Na první pohled se jedná o mladého gentlemana s vybraným, slušným chováním a spisovnou mluvou. Vždy oděn v elegantním obleku a s kulatými brýlemi působí na diváka sympaticky již od prvního záběru. V porovnání s knižní předlohou má Jiří Oulický ve filmové a televizní adaptaci o něco výraznější smysl pro humor. V mnoha záběrech je patrná mimika postavy, která naznačuje, že pán je například výstřelky svého sluhy pobaven a bere je tudíž s jistým nadhledem.

Obr. 5 – Saturnin a Jiří Oulický

Knižní pokračování Miroslava Macka *Saturnin se vrací* zachovává základní charakter postav a nijak do něj nezasahuje. Čtenář tudíž téměř nepozná, že se jedná o jiného autora a o pokračování oddělené sedmdesát pět let dlouhou mezerou. Jednotlivé postavy nejsou tedy nijak upravovány, jejich charakteristika nebo životní osudy jsou pouze doplněny o nějaké nové detaily a informace. Zrovna v případě mladého pána se moc nového nedozvídáme. Je stále hlavním vypravěčem nového příběhu a pro nás v této podobě zůstává nadále bezejmenný. Spíše získáváme další postřehy a pohledy této postavy vůči ostatním aktérům děje. Například hlavně vůči jeho sluhovi, se kterým touto dobou je v pracovním poměru již delší dobu než v knize první. Dále ale také i se slečnou Terebouvou, se kterou se od událostí první knihy pravidelně stýká a jejich vzájemný vztah se zajisté citově prohloubil.

„Život je někdy velmi skoupý, uplynou dny, týdny, měsíce a roky, aniž člověk zažije něco nového. Pak se ale otevřou dveře a dovnitř se vřítí lavina. V jednu chvíli nemáte nic, a najednou máte víc, než málem dokážete přijmout. To je můj dojem ze Saturnina“ (MACEK 2017, s. 143).

Pozoruhodné je také sledování jména hlavní postavy, tedy Saturninova pána, napříč jednotlivými adaptacemi. V knižní předloze se tedy pánovo jméno za celou dobu nedozvíme. Nestane se tak ani v návazném knižním pokračování od Miroslava Macka. Ve filmovém a seriálovém zpracování tato postava již jméno dostává a my tak už víme, že se jedná o Jiřího Oulického. Následně se ale můžeme podívat na různé divadelní adaptace a zjistíme, že variabilita jména pro mladého muže u filmové varianty rozhodně nekončí. Je pravda, že i v některých divadelních představeních vystupuje Saturninův pán pod jménem Jiří. Konkrétně se jedná o Divadlo Na Jezerce, Městské divadlo ve Zlíně a Divadlo Antonína Dvořáka v Příbrami. Ovšem jedná se pouze o převzetí křestního jména, příjmení dále není zmíněno.

Pražské Divadlo ABC uvedlo postavu pod jménem Leopold Jánský. Mahenovo divadlo v Brně, které svou inscenaci připravilo na obdobné bázi jako pražské pod vedením Ondřeje Havelky, zůstalo u této, i když zkrácené varianty, a postava se jmenuje Leo. Dále se pak můžeme setkat s možnostmi jako Zdeněk v Mladé Boleslavi, Slabihoudek v Jihočeském divadle v Českých Budějovicích nebo Jindřich v divadle v Chebu. Vyskytují se ale i varianty, kdy ani pro divadelní představení postava nedostala jméno a například v Opavě vystupuje jako Já, případně v divadle v Šumperku je v obsazení uveden pouze

jako X. Tato představení se tedy v podstatě drží knižní předlohy a ponechávají hlavního hrdinu bezejmenného.

5.2 Saturnin

Saturnin je muž velmi schopný, vynalézavý a spolehlivý. S radostí plní všechny prosby svého pána, ale ze všeho nejraději by dostával úkoly neobvyklého rázu. Když se například k jeho pánovi na loď vnutili teta Kateřina a její syn Milouš na ozdravný pobyt, ještě téže noci se vydal do centra Prahy, aby sehnal škrabošku Mikuláše a čerta. S těmito rekvizitami a pomocí doprovodné historky o výskytu jistých hlodavců na palubě nezvané hosty elegantně vypudil. Stejně tak vyhověl neobvyklé prosbě svého pána, aby trestal Milouše za jeho nevhodné chování vůči slečně Barboře, a to za jakýchkoliv podmínek. Tak se stalo, že Miloušovi tajně přeskládal veškerý nábytek v pokoji, na celý den ho tam také zamknul a schoval klíč anebo mu do lahvičky na březovou vodu dal petrolej. Je znát, že Saturninovým nápadům se meze nekladou. Za svůj dosavadní život nebyl pouze sluhou, nýbrž vystřídal vícero zaměstnání. Například byl také tenisovým trenérem v Nizze.

„Jeho vzhled a korektní vystupování se mi velmi zamlouvaly. Později jsem zjistil, že se mu dostalo hlubokého a systematického vzdělání“ (JIROTKA 2009, s. 10).

„Byl to hezký světlolvasý člověk, poctivý, spolehlivý a velmi chytrý. Měl jsem vždycky takový dojem, že by mohl být zrovna tak ředitelem nějakého mezinárodního koncernu jako osobním sluhou. Samozřejmě by nemohl ředitelská místa střídat tak, jako střídal místa sluhů“ (JIROTKA 2009, s. 15).

Oldřich Vízner v roli sluhy Saturnina zachoval inteligentní a distingovaný výraz, který k němu podle knihy jednoznačně patří. Kromě vždy upraveného zevnějšku se Saturnin na plátně vyznačuje především svými mimickými schopnostmi. Oldřich Vízner vnesl do

Obr. 6 – Saturnin

Obr. 7 – Saturnin

Obr. 8 – Saturnin

této role mnoho emocí, které divák nevyčte ani tak z jeho chování, jako spíše z jeho výrazu. Mnohé prozradí například už jen lehké nadzvednutí obočí nebo správně načasované ušklíbnutí.

Stejně důmyslně zvládá i intonaci s hlasem. Během Saturninových promluv je zřejmé, že vždy mluví ve vší vážnosti, i když v debatě například s tetou Kateřinou je zde zřetelný sarkastický podtón. Je ovšem znát, že je vždy schopný se přizpůsobit jakékoli situaci. Například při přestěhování na loď se v námořnické uniformě chová jako námořník, při cestě ke srubu doktora Vlacha vybere zase oděv zaručeně turistický a s povahou horala pokouje nástrahy lesní túry. V několika momentech dochází i k jisté proměně charakteru a to kupříkladu v případech, kdy se musí zastávat důstojnosti svého pána. Je tomu tak třeba v nemocnici, kde se snaží s tamějším personálem dojednat po dlouhém čekání potřebnou lékařskou prohlídku anebo následnou cestu sanitním vozem domů. Když mu zaměstnanci nemocnice nejsou nejdříve moc ochotni vyhovět, proměňuje se jeho výraz z klidného a vyrovnaného na lehce výhrušný a nebezpečný. Jedná tak vždy ovšem pouze v případě, aby zajistil svému pánovi potřebnou péči.

Samotný představitel této role, Oldřich Vízner se ke své roli Saturnina vyjádřil v rozhovoru pro Český rozhlas.

„Natáčeli jsme dva měsíce a během té doby jsem se ani neusmál. Stále jsem myslel na to, že se musím chovat seriózně“ (VÍZNER 2011).

V Mackově pokračování se o Saturninovi dozvídáme zřejmě nejvíce nových informací. Mnoho z nich se týká jeho minulosti. Jak již víme z prvotní knihy, než se Saturnin stal sluhou, živil se například i jako tenisový trenér. Zde zjišťujeme, že několik let působil jako učitel klavíru ve Vídni. Během mnohých konverzací vedených převážně s dědečkem či doktorem Vlachem byl schopen použít několika latinských citátů, čímž i svého pána nejednou překvapil. Celkový soubor takovýchto detailů a faktů podtrhuje dojem, že přestože se v našem příběhu jedná hlavně o muže zaměstnaného ve funkci sluhy, jde stále o muže učeného, velice sečtělého a obratného i v mnoha dalších řemeslech.

5.3 Teta Kateřina

Teta Kateřina, teta mladého pána, je ctižádostivá a neústupná, extravagantní žena. Její vystupování v knize místy působí až negativně, protože většina postav se chce její

přítomnosti vyvarovat. Přesto je autorem vyličena spíše komicky jako žena, která to příliš přehání s líčením, při chůzi zvláštně poskakuje a její hlas nepatří zrovna mezi nejpříjemnější zvuky pro poslech. Většinu jejích promluv tvoří nejrozumnější pořekadla a přísloví, zároveň ale nemá ráda, pokud jí příslovím odpoví někdo jiný. Jakožto vdovu ji žene zejména potřeba přesvědčit dědečka, jejího tchána, aby jak se patří zaopatřil ji a jejího jediného syna Milouše. Pravidelně obviňuje celý zbytek rodiny, že jí nikdy nikdo po smrti manžela nepomohl, a dává to významně najevo. Jistý problém má například i se slečnou Terebouvou. Bere ji jako mladičkou a naivní dívku, která se nejspíše stará jen o vzhled, ale o práci, kterou by každá pořádná žena měla v domácnosti zastat, nezavadí. O to více se teta Kateřina urazí, když ji v momentě, kdy je celý dědečkův dům odstřižen od elektřiny a jiné civilizace, nikdo nepožádá, aby se zastala kuchyně. Tuto roli záchránkyně zastane právě slečna Barbora a Kateřina to pokládá za hrubý výsměch vůči její osobě. Na protest odmítá dokonce obědovat jídlo slečnou připravené a sama si raději obstará jídlo jinde.

„Dovedla být sladká a úlisná a hned zase krutá k neuvěření, zpupná a buřičská a hned zase podlízavá, zbytečně ohleduplná a hned zase až surově přímá. Toužila po penězích přímo horečně, a když je měla, utratila je způsobem, který bych nazval pitomým, kdyby mi mé chování nebránilo používat takových výrazů“ (JIROTKA 2009, s. 114).

V roli tety Kateřiny se objevila Jana Synková, která se jí zhostila velmi důvěryhodně. Knižní předlohy se drží už v podobě kostýmů a maskování. Poněkud výstřední šaty doplněné klobouky podobného rázu a jednoznačně přehnané líčení jsou prvky, které k této postavě neodmyslitelně patří. Komičnost a teatrálnost tety Kateřiny byla zachována i jejím mírně zvláštním stylem chůze anebo také trochu pisklavým hlasem. Při neustálém

Obr. 9 – Teta Kateřina

pronášení jednotlivých přísloví se tak setkáváme s mírně afektovaným tónem, který jsme si dokázali představit už při čtení literárního textu.

V navazujícím literárním díle se její postava také nijak zvlášť neproměňuje. Je pouze ovlivněna tím, že se znovu provdala. Tudíž se přesouvá z role vdovy a matky, která se snaží za každých okolností zajistit svého jediného syna, do role spokojené manželky, která se o svou ani potomkovu budoucnost nijak nemusí strachovat. To ovšem neznamená, že ji kompletně přestalo zajímat potenciální dědictví po dědečkovi. Přestože už se nemusí obávat finanční nezajištěnosti, o svého syna se stále strachuje jako o malého chlapce a v mnoha momentech to je péče až přehnaná. Vůči ostatním členům rodiny se stále chová stejně. V jeden okamžik je nečekaně, i když podezřele milá, v nadcházející opět jedovatá a oplývající spoustou přísloví a pořekadel. Svým okolím je tedy stále vnímána jako členka rodiny, jejíž společnost není zrovna nutně vyžadována.

„Nícméně, abych se vrátil do současnosti, teta Kateřina historky a příběhy nevykládá, nýbrž deklamuje, a to s pathosem hodným největších světových tragédií“ (MACEK 2017, s. 165).

Jeden z mála kladných prvků, který se u této postavy v Mackově navazujícím díle vyskytuje, je zřejmě ten, že pokud ji osloví její nový manžel František za účelem ukončení její promluvy, opravdu přestane mluvit. Zatímco na ostatní postavy reaguje horlivě a povětšinou se začne hádat a urážet se, při reakci na strýce Františka se možná také urazí, ale mlčky opustí místnost a nijak se dál nehašteří.

5.4 Milouš

Milouš, syn tety Kateřiny, je osmnáctiletý výrostek s ne zrovna zdvořilým a slušným vystupováním. Přestože je svou matkou označován za neuvěřitelně nadaného hochu, většinu času se jen poflakuje a nic významného nedělá. Je hloupý, ješitný a mnohdy si svého staršího bratrance dobírá. Například i tím, že se s ním chce vsadit o to, kdo dřív dokáže získat přízeň slečny Barbory pro sebe. Proto jej později trestá Saturnin různými naskvály. Jedná se ovšem také o jedinou postavu v celé knize, která prochází nějakým patrným vývojem. Na samém počátku je opravdu lenošivý a nezdvořilý a tyto vlastnosti u něj v podstatě stále přetrvávají. V průběhu příběhu se ale jeho povaha i trochu proměňuje a my můžeme spatřit také jeho světlejší stránky. Například v momentě, kdy se

obyvatelé domu dozví, že Saturnin na rozkaz tety Kateřiny sebral potraviny ze spíže. Teta Kateřina tyto potraviny nechala vzít pro sebe a svého syna ze strachu, aby nezemřeli hladu, přičemž takové obavy byly opět poněkud přehnané. Milouš, který nevěděl, že potraviny byly ukradené na úkor ostatních, dává najevo lítost nad tímto skutkem a omlouvá se ostatním. Současně dává najevo přání, že nechce, aby s ním bylo zacházeno jako s dítětem. Je odhodlaný čelit komplikované situaci na stejné úrovni jako všichni trosečníci. „První, kdo promluvil, byl Milouš, a připravil nám všem malé překvapení. Pravil, že neměl tušení, odkud maminka vzala potraviny, které mu večer do pokoje přinesla, a že velmi lituje toho, že je snědl. Nepovažuje se za dítě a odmítá pro sebe jakékoliv výhody, i kdyby mu je někdo nabízel. Prohlásil, že se vzdává svého zítřejšího přídělů potravin, a prosil nás, abychom nemluvili o tom, co maminka udělala. Ačkoliv nemám Milouše rád, musím přiznat, že jeho slova neměla zvuk prázdného gesta, kterým se tak vyznačují řeči tety Kateřiny, a pocítil jsem k němu záchrnu sympatie“ (JIROTKA 2009, s. 148).

Druhým místem, kde se nám ukáže Milouš z trochu lepší stránky, je už během pochodu od srubu doktora Vlacha do městečka. Během noční hlídky Saturninův pán obdrží první políbení od slečny Barbory. Poté si všimne, že Milouš pláče, protože jejich polibek viděl. Čtenář tak vidí, že se nejedná pouze výrostka bez mravů, ale i o poměrně citlivého mladíka.

Milouš ztvárněný Petrem Vackem věrně vykresluje nevychovaného mladíka, jakým byl i v knize. Jeho vzezření nepomáhá ani slušné oblečení v momentě, kdy si jej neumí správně dopnout. Jeho styl mluvy se trochu podobá tetě Kateřině, protože není úplně jistý, ale naopak to zní, jako kdyby teprve procházel mutací. V jistých momentech znatelného rozrušení působí na mladého muže až hystericky. To je znatelné například ve

Obr. 10 – Milouš

scéně, kdy postavy odpočívají na terase v připravených lehátkách. Pod Miloušem se však lehátko několikrát složí, což ho rozruší a při následném výčtu zvláštních událostí, které se mu poslední dobou v dědečkově domě přihodily, je právě tento fakt zobrazen. Jeho dospělému věku neodpovídá ani fakt, že je v několika záběrech přistižen kamerou s prstem zastrčeným v nosní dírce.

V navazující knize Miroslava Macka projde postava Milouše jednou z největších změn, pokračuje v jistém vývoji. Možná je to právě proto, že se jedná o věkově nejmladší postavu ze všech hlavních. Má tedy největší předpoklady k tomu, že se jeho povaha může ještě utvářet a modelovat. Na rozdíl od první knihy, zde se již nechová tolik nezdvořile a nevychovaně. Je v jistém smyslu polepšený. Může za to zejména opět postava Františka, Miloušova nového nevlastního otce. Ten totiž klade mladíkovi na mysl mnoho svých důležitých životních ponaučení a dokonce ho zaměstná i u sebe v továrně. Mladému muži tak zpevňuje charakter nejenom nová životní dráha, ale i láska, neboť se v zaměstnání zamiluje do dcery jednoho z tamějších zaměstnanců. V rámci tohoto citu a snahy zalíbit se mladé slečně se chová jako řádný muž, ale zároveň poeta s romantickou duší. Mladé dámě stále píše milostné dopisy a vlastní básně. V rámci této změny u Milouše došlo i k jistým změnám přístupu jiných postav vůči němu. Například Saturnin, který se v předchozí knize zavázal svému pánovi, že bude Milouše pronásledovat a všemožně trestat za jeho nevhodné chování, byl ochoten mladíkovi pomoci. Když viděl, jak se chystá před svou milou slečnou hrát golf, který nikdy předtím nehrál, omluvil ho a dokonce mu nabídl nějaké lekce, aby se příště snadněji vyhnul znemožnění.

5.5 Doktor Vlach

Doktor Vlach je starý rodinný přítel s velkým smyslem pro humor a vypravěče celého příběhu zná již od malička. Často vede nejrůznější filipiky a průpovídky na účet ostatních postav. Mnohé situace doplňuje vyprávěním a anekdotami, přičemž se velmi často týkají životů jeho pacientů. Ať už jeho proud myšlenek dává smysl či nikoli, je schopný skákat od jednoho tématu k dalšímu a diskutovat zejména se Saturninem a dědečkem o čemkoliv i několik hodin.

„Řekl jsem již, že s doktorem Vlachem není možno debatovat. Nejenomže vás zahrne trhovým přívalem slov, ale dokonce provede obvykle jakýsi myšlenkový přemet

a pronese ohnivou filipiku proti něčemu, o čem jste vůbec neměli v úmyslu hovořit. Ne- očekávané proslovy doktora Vlacha někdy způsobí, že kapitola začínající pojednáním o kriminalistice skončí pojednáním o kriminalistice, ačkoliv se v ní skoro stále mluvilo o chytání pstruhů“ (JIROTKA 2009, s. 11).

Doktor Vlach je i ve filmové adaptaci velmi sofistikovaný a inteligentní muž. V obleku, který je doplněný elegantním motýlkem, s prošedivělými vlasy a vousy působí dojmem váženého rodinného přítele, kterým pro Jiřího Oulického skutečně je. Milan Lasica doktora Vlacha ztvárnil jako muže, pro kterého je jeho povolání posláním, ale zároveň má neobyčejný smysl pro humor, který nikdy nenechává pozadu. Hned na první scénu vstupuje za pomoci žertu, kdy v kavárně čekajícího Jiřího při svém příchodu trochu poleká. Podobná situace se opakuje i v případě jeho příchodu na scénu v novém prostředí dědečkova domu. Opět přichází potichu, aniž by ho Jiří viděl či slyšel, a trochu ho vyleká svým náhlým objevením se.

Obr. 11 – doktor Vlach

Postava doktora Vlacha se v díle *Saturnin se vrací* také nijak zvlášť nemění. Jeho charakter je stabilní a neproměnný se stále stejným smyslem pro humor. Snad pouze k jedné výraznější změně v jeho životě dojde. Během příhody, kdy s ostatními postavami podniknou výlet a následně skončí na několik okamžiků uvěznění uvnitř neznámé budovy, se totiž seznámí s jednou mladou a půvabnou dívkou, která je z onoho uvěznění vysvobodí a se kterou si velmi rozumí. V samotném závěru knihy se vyskytuje opět oznámení o konající se svatbě. Tentokrát se jedná právě o doktora Vlacha a onu zmíněnou dívku.

5.6 Barbora Terebová

Slečna Barbora Terebová je mladá žena, do které je hlavní hrdina už dlouhou dobu zaljublán. Je pŕvabná, inteligentní a má smysl pro humor. S vypravěčem se zná z tenisových kurtů, kde mu přílišnou vřelost neprojevuje. Během pobytu v dědečkově domě se ale sbližují. Slečna Barbora se projeví jako dobrá řidička, výtečná kuchařka a během krizové situace vše bere s nadhledem a smyslem pro dobrodružství. Je tedy svým způsobem i jistou záchránkyní pro ostatní postavy. S ochotou vyzvedne mladého pána a Saturnina z nemocnice, když se odsud nemají jak dostat. Ani na okamžik se nezalekne přejezdu autem přes zatopený most, který již vypadá, že každou chvíli spadne. Když jsou všechny postavy odříznuty od okolního světa, ujme se vaření a z mizerných zásob je schopná připravit výborná jídla, čímž zároveň pozvedá morálku celé skupinky. S výjimkou tety Kateřiny samozřejmě. Zároveň je také vynalézavá, co se týče sbližování s mladým pánem. Při pobytu v dědečkově domě je již mnohem vřelejší. Během procházky za účelem sběru hub a zvýšení potravinových zásob schválně přeláme sirky a zmanipuluje losování tak, aby mohla jít s vypravěčem a dědeček šel s doktorem Vlachem. Také při ranním posezení v trávě schválně předstírá, že nevidí jasně zřetelnou srnu mezi stromy, aby se k vypravěči mohla více přiblížit a on jí srnku musel lépe ukázat. Její inteligence a postřeh se projeví zejména v samotném závěru, kdy jako jedna z mála postav pochopí dědečkovu předstírané šílenství.

„Slečna Barbora se na mne usmála a já vám něco řeknu: že má hezké nohy, no, prosím, to má mnoho žen, ale taková ústa jsem ještě nikdy neviděl. Všechno její kouzlo je zakleto do těch nádherných úst. I když jsem ji znal již velmi dlouho, nebyl jsem si jist, jaké má oči, protože kdykoliv jsem s ní byl pohromadě, díval jsem se jí na ústa“ (JIROTKA 2009, s. 21).

Na filmovém plátně je slečna Barbora Terebová vyobrazena jako mladá a pohledná žena tak, jak káže její knižní předloha. Je vždy vkusně oblečena i nalíčena. Na rozdíl od tety Kateřiny se tedy jedná o decentní namalování očí a použití rtěnky, žádné křiklavé stíny nebo přehnané množství pudru, jaké je možné vidět u druhé ženské představitelky. Po svém knižním vzoru je pojata jako sportovní typ, tudíž se její postava i části oděvu

přiklání k této variantě. Lucie Zedníčková ztvárnila slečnu Terebovou jako neustále se usmívající, chytrou a důmyslnou dívku se smyslem pro humor.

Slečna Terebová je i v knižním pokračování stále táž půvabná a kurážná mladá dáma. Znáť je především pokrok v jejím vztahu s hlavním vypravěčem celého příběhu, Saturninovým pánem. Jejich vzájemná náklonnost se stále prohlubuje. Sbližovali se na pravidelných schůzkách v Praze a během druhého pobytu v dědečkově domě k sobě mají mnohem blíže než v předchozí části. Nechovají se k sobě tedy nadále jako nesmělá, zamilovaná dvojice mladých lidí, ale již jako pár lidí, který pomýšlí i na společnou budoucnost.

5.7 Dědeček

Dědeček je téměř sedmdesátiletý pán. Býval ředitelem elektrárny a i ve volném čase je elektřina jeho velkou zálibou, což se projevuje i tím, že většina zařízení v jeho domě je právě elektrickou energií poháněna. Je stále velmi vitální, ale zároveň se velmi baví neustálými pokusy jeho příbuzenstva naklonit si jeho přízeň kvůli odkázání majetku. Jedinou část příbuzenstva, kterou by ovšem zřejmě oželel, je teta Kateřina. Jeho snacha je pro něj často důvodem, proč se rozčílit. Během jejího pobytu v domě je jasně znát, že když mluví s Kateřinou, často je pak nějakou dobu zamračený a mlčenlivý a teprve po nějaké době se vrátí jeho rozverná nálada. Stejně jako doktor Vlach si i dědeček Saturnina velmi oblíbí a sám často využívá jeho služeb. I v momentě, kdy se jeho vnuk musí po dovolené opět vrátit do Prahy, ponechá si Saturnina ještě na nějakou dobu ve svém sídle, aby mu vypomohl s jistým projektem.

„Dědeček je mohutný starý pán s brunátnou pletí, šedivými vlasy a veselýma očima. Byl dlouhá léta ředitelem městské elektrárny, starostou společenstva elektrotechniků, předsedou zemského svazu elektráren, členem správní rady elektrických podniků a vůbec členem všech korporací, v jejichž jméně se vyskytovala taková slova jako elektrický, elektrotechnický, elektřina a podobně“ (JIROTKA 2009, s. 46).

Filmové role dědečka se zhostil herec Lubomír Lipský. Je tak vyobrazen jako starší, šedivý pán, který je ale stále ve skvělé zdravotní kondici. Vždy elegantně upravený s vybraným chováním, jak se na bývalého ředitele elektrárny sluší. Má výrazný smysl pro humor, tudíž si velmi rozumí s doktorem Vlachem a velmi si oblíbí i Saturnina. V mnoha scénách je

tedy patrné jeho pobavení při interakci s těmito postavami. Situační komiku jeho postavy lze zachytit například i v případě některých částí kostýmu. Ve scéně, kdy Saturnin učí dědečka některé prvky z bojového umění džiu-džitsu, má Saturnin na čele upevněnou tematickou čelenku pro dodání vážnosti této situace. Tuto čelenku si později dědeček vypůjčí, aby více podkreslil stav svého předstíraného bláznovství. Nebo v momentě, kdy Jiří během bouřky znovu spustí elektrický proud, domem se začne rozléhat hlasité zvonění a všichni se domnívají, že se někdo vloupal do domu, dědeček sestoupí z patra

Obr. 12 – dědeček

s hasičskou helmou na hlavě a sekyrkou v ruce. Na druhou stranu ale dokáže působit i přísně a to především v přítomnosti tety Kateřiny či jejího syna Milouše. Zatímco v knižní předloze dědeček mnohdy rezignuje vůči vtíravému chování své snachy, protože se s ní nechce hádat, ve filmovém zpracování je důrazný a ve většině případech dá jasně najevo, že například nechce být jejími rozmary rušen a podobně.

V pokračování Miroslava Macka nepatří ani dědeček k postavám, u kterých bychom mohli zaznamenat nějaké změny či nové informace. Jedná se o stále stejně živelného pána v letech se smyslem pro humor a chutí do života. Nového člena rodiny, strýce Františka, vítá s otevřenou náručí, protože je jemu i zbytku rodiny velmi sympatický. Snad pouze během některých vypravování, kdy si postavy vzájemně vykládají nejrůznější příběhy, vzpomíná na své zážitky z mládí, které jsou pro čtenáře nové. Například jak se ještě během svých studentských let dvořil své půvabné spolužačce.

5.8 Strýc František

Jak bylo již zmíněno výše, v knižním pokračování od Miroslava Macka se k základní skupině postav přidává nová. Již na konci původního příběhu od Zdeňka Jirotky je v poslední kapitole zmíněno, že se teta Kateřina znovu a bohatě provdala. Za koho se ale jako čtenáři pořádně dozvídáme právě až v onom Mackově pokračování. Nový manžel tety Kateřiny se jmenuje stejně jako její první muž, tedy František. Jedná se o úspěšného podnikatele, který má továrnu na jídla v konzervách. Je to milý a veselý muž plný energie. Tak, jako jeho žena používá přemíru přísloví a pořekadel, strýc František oplývá životními krédy, které používá téměř při každé příležitosti. Na rozdíl od Kateřininých přísloví, tato kréda nejsou ostatním postavám nijak zvlášť nepříjemná, naopak jsou spíš fascinováni, kolik jich František má v záloze.

„Budoucí strýc František byl též továrníkem, a to na rozdíl od toho minulého továrníkem značně úspěšným. Jeho podnikatelskými trumfy byly malé plechové konzervičky plněné podivuhodnými ingrediencemi, které uspokojovaly v miniaturních dávkách žaludky snobských labužníků a v míře mnohem větší továrníkova účetního“ (MACEK 2017, s. 12). Jedna z velmi pozitivních vlastností, kterou ostatní postavy příběhu oceňují, je jeho schopnost téměř za jakékoli situace umlčet tetu Kateřinu. František má svou manželku jistě rád. Ale vždy, když přijde s nějakými nemilými poznámkami, dokáže na ni reagovat takovým způsobem, že se Kateřina sice urazí, ale nadále zůstane mlčky. To je poněkud rozdíl, neboť její běžnou reakcí obvykle bývalo započetí hádky.

„Strýc František dlouze potáhl z doutníku, vykouznil ve vzduchu další šňůru dokonalých kroužků a pravil, že pokud si vzpomíná, jediné nové obzory, které se snažil prozkoumat na svatební cestě, byly stěny kaváren a módních salonů, načež se teta Kateřina urazila a zmlkla. Zdá se mi, že strýc František má neuvěřitelný talent, jak pár slovy přerušit vodopád tetiných slov“ (MACEK 2017, s. 182).

Jeho milá a od podstaty přátelská povaha mu zajistila kladný vztah ke všem členům rodiny. To se týká i jeho nevlastního syna Milouše, ke kterému se chová vřele jako k vlastnímu. Dokonce ho zaměstná u sebe v továrně, aby zaopatřil, aby se z něj stal řádný muž a nikoli lenošící povaleč.

6 Filmové zpracování

Rozdíl mezi knižním a filmovým zpracováním vyplývá v mnoha směrech. Přestože obě varianty jsou stále formou vyprávění, každé má k dispozici jiné prostředky a techniky, kterých může využít. Literární text se třeba musí v mnohém spoléhat na svého čtenáře a na to, jak k dílu přistoupí, jak jej bude číst a podobně. Oproti tomu u filmu je rozdíl už jenom v základně, která na tomto provedení pracuje. Zatímco kniha má svého povětšinou jediného autora, na filmu pracuje celý štáb. Od scénáristů a producentů, přes režiséra, kameramany, výtvarníky až po samotné herce. Je to jedna velká kolektivní práce. Dále také je jasné, že kniha má pouze svou verbální stránku, v některých případech doplněnou například o ilustrace. Opět je ale na čtenáři, aby si veškerá fakta zobrazil až ve své hlavě za pomoci představivosti. Ať už se jedná o postavy, prostředí nebo jednotlivé situace, musí si je vytvořit díky své fantazii. Film má v tomto směru mnoho dalších možností. Nesoustředí se tedy jen na verbální stránku, ale i na tu vizuální. Něco, co může být v knize obsaženo na mnoha řádcích, je kamera schopná ukázat v jediném sekundovém záběru. Zároveň má k dispozici i zvukovou složku, tudíž se divákovi celé audiovizuální zpracování může odehrávat před očima s herci, kteří celý příběh převypráví a předvedou, a my to můžeme jenom celé nerušeně pozorovat. Tím spíš, že s kombinováním různých dalších prvků, jako je hudba, kostýmní práce, scéna, kulisy a tak dále, je to pro nás představa daleko konkrétnější než v rámci literárního textu.

„Zde také dochází k literárnímu a filmovému rámci: zatímco literatura neschopna celistvé vizuální prezentace je neúplná, a tedy částečně může mít několika podob, film má přísně omezené rámování, tedy dochází k úplnému oddělení výběru prostoru příběhu reprezentovaného v pravoúhlém rámci určitého rozměru“ (CHATMAN 2000, s. 152).

Každá forma má samozřejmě své klady a zápory. Zatímco film je kupříkladu schopen nám v krátkém záběru zobrazit celou postavu s nějakým gestem, pohybem, mimikou, v knize může popis takové scény zabrat několik dlouhých řádků. Na druhou stranu má knižní text ale zase možnost jakési neutrality. To například znamená, že v knize může postava směřovat k nějaké akci, přičemž však konkrétní pasáž nemusí být plně přiblížená. Autor nám nemusí popisovat prostředí, kam šla nebo co při tom měla na sobě a podobně. Pro autora tyto fakta v daný moment nejsou podstatné. Filmař, který tuto scénu chce ztvárnit, si tak musí detaily v takovém okamžiku domyslet sám (CHATMAN 2000, s. 44-46).

Co se týče samotného filmového vyprávění, podle předchozího výkladu je tedy zřejmé, že divák dostane celý příběh předložený na plátně a jeho role jakožto příjemce může

působit poměrně pasivně. Podle Davida Bordwella je tomu ovšem přesně naopak a divák je aktivní a přímo se účastní na tvoření onoho vyprávění.

„Bordwellův divák není pasivní objekt, takzvaně usazený tím, co se děje na plátně, ale je to aktivní účastník – skutečný činitel, který užívá schémata a vzorce, a tím tvoří filmovou naraci“ (CHATMAN 2000, s. 123-124).

„Vyprávění můžeme chápat jako příčině propojený řetězec událostí, který se odehrává v čase a prostoru. Obvykle začíná určitým stavem, který se na základě kauzálního vzorce proměňuje, až nakonec dospívá do stavu nového, jímž vyprávění končí. Naše zapojení do příběhu se odvíjí od toho, nakolik jsme schopni porozumět filmovému vzorci“ (BORDWELL, THOMPSONOVÁ 2011, s. 111-112).

Abychom tomu tedy správně porozuměli, jedná se o to, že i v průběhu filmu musíme jako diváci neustále dávat pozor. Nejde pouze o to pozorovat obrazovku a děj na ní. My veškeré události na plátně musíme současně i vnímat a jednotlivé informace postupně skládat dohromady. Jednotlivé prvky jsou totiž na sebe vzájemně propojené a teprve v rámci našeho vnímání je můžeme poskládat do celku a rozklíčovat hlavní pointu celého díla, protože všechno může souviset se vším. Pokud bychom se takovým způsobem neúčastnili a jen pasivně a bezmyšlenkovitě sledovali individuální snímky, mohla by vzniknout situace, kdy na konci filmu dojdeme k neporozumění a zjistíme, že jsme celý příběh vůbec nepochopili.

Protože se stále jedná o vyprávění, zaměříme se teď také na pojem vypravěče. Pro filmové vyprávění je velmi častým případem takzvaný vypravěč „okem kamery“. Jedná se o typ vypravěče, který se jako postava v daném příběhu nevyskytuje, stojí mimo děj, tudíž je pro diváka naprosto neznámým. Celý děj pouze nezaujatě pozoruje a objektivně předává informace dál. Jedná se tedy například o namluvený komentář někoho, kdo se v díle osobně vůbec neobjevuje. Jeho hlas nás pouze provází a jako diváci ho nijak vizuálně nezaznamenáme. Dalším typem je vypravěč přímý a tento typ se vyskytuje právě v případě díla *Saturnin*. Tento přímý vypravěč se v díle přímo vyskytuje, protože je jednou z účinkujících postav. Je součástí děje, je účastníkem událostí. V našem případě je to tedy Saturninův pán, ve filmu pojmenovaný jako Jiří Oulický, který je dokonce postavou hlavní. Jedná se zároveň o vypravěče subjektivního, protože veškeré informace nám předává ze svého pohledu, tedy jak je vnímá on. Můžeme si všimnout s tím souvisejícího

faktu, že nám v rámci komentovaného vyprávění může zprostředkovat pouze události, kterých byl sám přítomen nebo mu je vykládal někdo jiný. Situace, u kterých se sám nevyskytl, nás sice kamera zprostředkovat může, ale doprovodný komentář tím pádem neuslyšíme. I v rámci tohoto druhu vyprávění může být divák aktivním účastníkem. Pokud je totiž vypravěčem hlavní postava příběhu, může to působit stylem, že se divákovi svěří nebo mu předává nějaké své zkušenosti. Díky tomu si divák opět může připadat ještě více vtažený do příběhu a věnuje mu tak výraznější pozornost.

„David Brodwell chápe film v určitém smyslu jako něco, co je již dáno, a proto odmítá pojem filmového vypravěče a místo toho zdůvodňuje raději něco, co nazývá – narace“ (CHATMAN 2000, s. 124).

„Narace je proces, kterýmžto filmový syžet a styl působí na sebe navzájem, když dávají divákovi pokyny a vedou jej ke konstrukci fabule“ (CHATMAN 2000, s. 124).

Tímto stylem se film výrazně blíží k vyprávěcímu stylu knižní předlohy. Tedy, jak bylo již zmíněno výše, literární text je psán takovým způsobem, jako kdyby jej vypravěč povídal nějakému známému či blízkému posluchači. Souvisí s tím i časté oslovení čtenáře a podobně. Ve filmu se tato oslovení v rámci vyprávění vyskytují také. Prostřednictvím namluveného komentáře je kontaktování diváka poměrně běžné. Nalezneme ale i další výrazné způsoby, jakým tvůrci začlenili diváka do příběhu. Jedná se o takzvané prolomení čtvrté zdi. Tento efekt spočívá například v tom, že se herec zadívá přímo do kamery anebo že dokonce na okamžik vystoupí ze své role a s divákem přímo komunikuje. Ve filmovém zpracování *Saturnina* se setkáme především se dvěma výraznými případy. Prvním je, když se Saturnin s panem Oulickým chtějí vydat po ošetření z nemocnice zpátky do dědečkova domu. Řidič sanitního vozu je ovšem odvézt bez příkazu z kanceláře odmítá a ani vrátný není ochoten jim za jakýchkoliv možností vyjít vstříc. Saturnin tedy přistoupí k ráznějšímu kroku vyjednávání, kdy vstoupí do místnosti vrátného a vážně s ním promlouvá na přímo, přičemž už dochází i k jistému vyhrožování. Během tohoto símků stojí Saturnin, ztvárněný Oldřichem Víznerem, přímo proti záběru kameru a veškeré jeho promluvy míří do objektivu. Následně se ještě v několika krocích přibližuje, naklání a upřeně pozoruje kameru z velké blízkosti. Vrátný v této situaci není vidět vůbec, pouze je slyšet jeho repliky znějící z pozadí. Celá sekvence tak působí, jako kdyby se divák nacházel v pozici vrátného a Saturnin tak přímo vyhrožoval jemu.

Druhý případ, kdy dochází k překročení této bariéry, se nachází kousek před závěrem filmu. Teta Kateřina obdrží již delší dobu očekávaný dopis, který zřejmě obsahoval dobré zprávy související se svatbou na konci filmu. Přestože totiž ještě před pár minutami byla Kateřina rozčilená nad rozhodnutím dědečka v případě závěti, po přečtení onoho dopisu je najednou nadšená, že dokonce Saturnina, který jí dopis přinesl, obejmeme a poškádlíme. V reakci na toto její chování následuje záběr na doktora Vlacha, který se z terasy otáčí, zadívá se do kamery a přímo k divákovi prohlásí: „Zešilela. A máme to.“

Součástí filmového vyprávění může být i hudba. Další složka, kterou u knižního zpracování nenajdeme. Práce s hudbou je často velmi zásadní, protože může mít vliv nejen na divákovi emoce, ale i na výsledné vnímání filmu jako celku. V případě *Saturnina* se jedná o hudbu velice příjemně dokreslující ono prvorepublikové období, ve kterém se příběh odehrává, tedy o hudbu pracující s prvky jazzu a swingu. Hudbu k filmovému, potažmo televiznímu zpracování složil Josef Spitzer. Texty k písním napsal Zdeněk Borovec a zpěv obstaral Jiří Korn. S hlavní písní se setkáváme na začátku a na konci filmu, čímž hezky rámuje hlavní příběh.

Je pravda, že se i zde setkáváme s jistými rozdíly mezi filmovým a seriálovým zpracováním. Například ona píseň, která ve filmu zazní hned v úvodu, se v seriálu objeví až později. V televizním zpracování je ponechán pouze tichý doprovod až naprostý klid, který podkresluje Saturninovo vstávání z postele, když jde vstříc zloději. Seriál je v některých pasážích doplněný i o další zvukové efekty, než pouze o ty hudební. Například když Saturnin rozkládá na terase lehátka pro pozdější odpočinek obyvatel domu, je ve filmu tato scéna ponechaná bez hudebního doprovodu. V seriálu ještě následuje záběr, ve kterém Saturnin na oné terase stojí s lehátky již rozloženými, hledí kamsi přes zábradlí a jinak tichou scénou doplňuje zvuk šumění moře.

Stejně jako v literárním zpracování, může se i ve filmovém pracovat s přímou i nepřímou charakteristikou postav. Oba tyto případy lze v případě *Saturnina* zaznamenat. Nepřímá charakteristika je pro film zřejmě častější a typičtější. Jednotlivé charaktery a vlastnosti postav se dají zaznamenat na kameru, a to jak prostřednictvím jejich vzhledu, kostýmu a podobně, tak díky různým akcím, během kterých se jejich charakter může projevit. Dále už záleží na divákovi, co si na základě jednání dané postavy k charakteru vyvodí.

Setkáváme se ovšem i s charakteristikou přímou. Tato charakteristika se vyskytuje například v případech, kdy dvě postavy spolu mluví o třetí a zmiňují tak její vlastnosti. Konkrétně se jedná třeba o případ, kdy Jiří Oulický a doktor Vlach spolu mluví o tetě Kateřině, přičemž zmiňují převážně její negativní stránky a dávají najevo, že s touto postavou nemají nejlepší vztahy. Další variantou pro přímou charakteristiku ve filmu je i prostřednictvím samotného vypravěče. Diváci mohou zmiňované informace slyšet v doprovodném komentáři pana Oulického, který například cestou na dovolenou do dědečkova domu vypráví, jaký dědeček je a jak ho má již od dětství velmi rád.

„Prostor příběhu ve filmu je „doslovný“ a patří k hlavním složkám fikčního zobrazení skutečnosti, protože zahrnuje vztahy mezi jednotlivými místy a vztahy jednotlivých postav, které se v díle objevují“ (CHATMAN 2008, s. 101).

„V reálném životě neexistuje žádný černý obdélníkový rám, který ohraničuje naše zorné pole. Již zmiňovaný „doslovný“ filmový prostor znamená, že objekty, rozměry a vztahy jsou v něm analogické k objektům, rozměrům a vztahům v reálném světě. Prostor ve verbálním narativu je abstraktní a vyžaduje rekonstrukci ve čtenářově mysli“ (CHATMAN 2008, s. 102).

Jak tedy Seymour Chatman píše, i podle něj závisí jak na autorovi a tvůrci, tak i na čtenáři a divákovi. Film nám totiž zobrazuje pravou realitu, přestože nějak rámově ohraničenou v závislosti na možném rozlišení. Zobrazuje realitu, která se může shodovat se světem, který divák zná a může si tak jednotlivé reálie pospojovat dohromady. V literárním světě je to trochu složitější proces. Velmi záleží na autorovi, jak přesně dokáže určitý moment, objekt nebo prostředí popsat. Jestli jej popíše do největších detailů anebo použije jen drobný náčrt. Od toho se následně odvíjí podíl čtenářův, kdy sám musí pracovat se svou fantazií a jednotlivé obrazy si dovytvářet ve své představivosti (CHATMAN 2008, s. 105).

S tím do jisté míry souvisí samotná adaptace. Jak ukazuje tato práce, dílo *Saturnin* má mnoho adaptací – filmovou, seriálovou, divadelní nebo ve formě audioknihy. K vytvoření oné adaptace může vést například faktor oblíbenosti původního literárního díla. Jirotkův *Saturnin* je bezesporu oblíbený od svého vzniku až po současnost, tudíž není překvapením, že se jej někdo rozhodl přenést i do jiného média. Momentálně se zaměřujeme na filmovou adaptaci v režii Jiřího Věřčáka. Je pravda, že si tvůrci filmu vybrali ke zpracování

dílo jistě velmi oblíbené, ale to s sebou může nést také mnoho komplikací. Divák dokáže být v každém případě velice kritickým, natož pak v případě, kdy dojde k novému zpracování jeho oblíbeného díla. Jakékoliv představy, které si jako čtenář vytvoří v hlavě, v tu chvíli dostávají naprosto konkrétní podobu a je samozřejmé, že každému se do této představy trefit nelze. Ne každému může být sympatický vybraný herec nebo vybrané prostředí pro děj. Pokud postava není v knize popsána do sebemenšího detailu a čtenář si tak musí spoustu věcí domyslet, stane se u nového přepracování problémem třeba i taková barva očí nebo délka vlasů. V takových případech by si ale divák měl každopádně uvědomovat, že není možné vyhovět každému a tvůrci se prostě pro nějaké ztvárnění rozhodnout musí. Na místě by tedy rozhodně měla být určitá míra tolerance a pochopení.

V případě *Saturnina* se ovšem dá shledat, že je z velké části mezi diváky podstatně oblíbeným filmovým zpracováním. Přestože kvalita díla nemusí zaručovat kvalitu adaptace, v tomto bodě se tvůrci mnoha lidem do vkusu trefili a film tak patří mezi oblíbené humoristické snímky. Dost se na tom zřejmě podílí i fakt, že se velice věrně drželi dané předlohy. Uchovali celkový styl díla, jeho typickou prvorepublikovou atmosféru stejně jako onen kombinovaný česko-anglický humor. Stejně jako literární dílo je i filmový snímek svým způsobem jednoduchý, pro příjemce snadno pochopitelný a v jistém smyslu uvolňující, protože v něm převládá ve směs pozitivní pohled na svět.

Podle tvrzení Lindy Hutcheon je ten, kdo se rozhodne vytvořit novou adaptaci nejenom tvůrcem, ale především interpretem. Totiž v momentě, kdy se někdo rozhodne vzít dílo a vytvořit z něj adaptaci, vytváří vlastně něco úplně nového. Z původního díla jistě stále přebírá spoustu myšlenek, inspiruje se na vytvoření scény a tak dále. Zároveň ale mnoho situací vytváří nově a samostatně. Musí si některé události interpretovat a teprve následně může být schopen dojít ke konkrétnímu ztvárnění. Například právě ona výše zmíněná místa, která si autor nepopsal příliš detailně a tvůrce si je tak musí domýšlet. Dodává tak k oné předloze něco nového a vy výsledku se bude vždy jednat o nový a originální výtvar (HUTCHEON 2012, s. 34).

„Adaptace zahrnuje vzpomínku i změnu, stálost i variaci“ (HUTCHEON 2012, s. 178).

Tuto myšlenku autorka vyjadřuje u otázky, proč jsou adaptace tak atraktivní záležitostí. Může to být právě tím, že adaptace se snaží držet předlohy, ale vyskytuje se v ní i mnoho nových prvků. A diváci mají zájem tyto nové prvky objevovat. S tímto pohonem už totiž

jdou onen snímek sledovat a mnohdy ho shlédnou i vícekrát se snahou objevit pokaždé nějaký nový detail, který jim minule unikl.

7 Televizní zpracování

Jak bylo již vícekrát zmíněno, televizní zpracování je téměř totožné s tím filmovým. V podstatě se jedná pouze o verzi prodlouženou o další natočený materiál, který se nevešel do metráže celovečerního filmu. Tím tak vznikla seriálová varianta o čtyřech epizodách, přičemž každá část trvá necelých 40 minut. Mezi dodatečné scény, které z filmu neznáme, patří například Saturninův souboj se zlodějem ještě před tím, než nastoupil do služby ke svému současnému pánovi. V knižní předloze od Zdeňka Jirotky je tento incident popsán v rámci novinového článku. Ve filmovém zpracování můžeme přímo vidět, jak Saturnin zloděje přistihl při činu, nabídl mu řemdiň jako zbraň a jak se lupič sám následně zranil a prohrál. Dokonce můžeme vidět i tisk daného novinového článku o tomto souboji hned na samém začátku první epizody. K této scéně se ještě později vrátíme ve srubu doktora Vlacha, kde hrdinové odpočívají po náročném výstupu. Samotný doktor nalezne onen novinový článek mezi svými věcmi a pro obveselení jej přečte ostatním postavám.

Obr. 13 – Saturnin a zloděj

Se stejným redaktorem novin se setkáváme ještě jednou, přitom ve filmovém zpracování se tato postava vůbec neobjeví. Konkrétně jej můžeme vidět v momentě, kdy nedaleko Karlova mostu vidí přistavenou loď a chtěl by napsat článek o jejím ztroskotání lodi. Zde se zároveň odehrává další scéna, kterou ve filmu nenajdeme. Ve filmové verzi se loď

rozjede po řece bez ukotvení a sjede z jezu, přičemž se Saturnin se svým pánem snaží vrátit stabilitu nejenom sobě, ale i veškerému nábytku. V televizní prodloužené verzi vidíme i ráno po tomto incidentu. Loď se nakonec pokojně zastavila u zátaras pod Karlovým mostem. Saturnin touto skutečností není nijak znepokojený. Naopak ho můžeme vidět, jak hned v brzkých ranních hodinách vychází na palubu v lehkém cvičebním úboru a svého sportovního ducha uspokojuje krátkou rozcvičkou. Pan Jiří také není nijak zvlášť rozladěný náhlým přesunem obytné lodi. Vychází do chladu zabalený v županu a čeká,

Obr. 14 – Saturninova rozcvička

Obr. 15 – Saturnin a Jiří Oulický

až Saturnin docvičí a budou se moct nasnídat.

Jednou z výrazných scén, které ve filmu chybí, ale přitom se drží knižní předlohy, je nedobrovolná návštěva nemocnice poté, co se Jiří Oulický zraní při souboji v džiu-džitsu s dědečkem. Tato scéna je svým způsobem důležitá hlavně z hlediska zachycení Saturninovy povahy. Zobrazuje, že pro svého pána, kterého se vši úctou respektuje, je schopný zařídit všechno a za jakýchkoliv podmínek. Poté, co totiž Saturnin se svým pánem čekají v nemocnici na zrentgenování zraněné nohy několik hodin, aniž by se jim kdokoliv věnoval, osloví sestřičku. Když ani ona pořádně nevěnuje pozornost jejich problému, vyrukuje Saturnin s nápadem, zda by nějaký lékař byl ochoten dorazit v momentě, kdy by se na místě střílelo. Při této příležitosti si zasouvá ruku pod vestu a na sestřičce je znatelná jistá dávka rozrušení. Potvrdí Saturninovi, že za takových okolností by zřejmě někdo přišel a že tedy doktora raději hned zavolá. Během okamžiku se jistý náznak výhružného tónu v Saturninově podání změní na jistý komický prvek, když z vnitřní kapsy své vesty vytáhne hřebínek a s nadšením se učeše. Tuto scénu bychom mohly porovnat se scénou podobnou, která ale ve filmu zůstala. Jedná se stále o prostředí nemocnice, kde

Saturnin začal svým způsobem vyhrožovat panu vrátnému, po kterém požadoval, aby co nejdříve zajistil jemu a jeho pánovi odvoz z nemocnice domů.

Dále pak je ve filmové verzi pouze zmíněno, že dědeček požádal sluhu o jistou konzultaci v garáži. V prodlouženém zpracování se divákovi dostane pohled na vyvezení auta z garáže ven a dokonce i na následnou projížďku, která ovšem skončí poražením trafiky. Navazujeme zde ale na řetězec Saturninových předchozích povolání, neboť během této události je zmíněno, že před nějakou dobou závodil za firmu Bugatti. Další scény jsou

Obr. 16 – poražení trafiky

převážně takového rázu, že nám čtenářům především pomáhají v představě o charakteru jednotlivých postav. Můžeme třeba ještě chvíli zůstat u samotného Saturnina. Ve scéně, kdy Saturnin na příkaz tety Kateřiny bere ze spíže v dědečkově domě jedny z posledních potravinových zásob, je zde zobrazen bonusový prvek. Jedná se pouze o pár vteřin navíc, během kterých je Saturnin s plnými rukama schopen za sebou zavřít dveře pouze silou pohledu. Jedná se spíše o prvek k pobavení diváka.

Teta Kateřina má v seriálu také svůj prostor navíc. Můžeme vidět například její velké sebevědomí a domýšlivost hned během prvních okamžiků, kdy se na obrazovce objeví. V seriálové podobě ji společně s Miloušem potkáváme již na jejich cestě na loď patřící Jiřímu Oulickému. Už zde je vidět například fakt, že Milouš je sice dospělý, ale zato líný a sobecký mladík, protože během cesty si sám poklidně pokuřuje, zatímco jeho matka nese veškerá zavazadla. Následně se setkávají s náhodným kolemjdoucím, který se Kateřiny slušně zeptá na cestu na tramvaj. Ona ho chladně odbude a muž odchází z obrazu. Teta Kateřina se následně svěřuje synovi, jak ji onen muž obtěžoval a chtěl ji pozvat na schůzku. Na tento prvek její povahy je v Jirotkově knize poukazováno podobnou

ukázkou. Nejednalo se ovšem přímo o takovouto scénu, ale základní prvek s domýšlivostí této ženy, co se mužského chování vůči ní týče, byl zachován. Také by se zde dalo poukázat na její přecitlivělý vztah k vlastnímu synovi. Když Saturnin za trest Milouše zamkne v jeho pokoji v dědečkově domě, teta Kateřina má strach, aby za celý den příliš netrpěl hladu. Je tedy schopná házet mu pečené brambory do okna, přestože on o ně nejeví ani ten nejmenší zájem.

Z dalších postav je to kupříkladu ještě slečna Terebová, která ve filmovém zpracování dostane prostor především na dovolené v dědečkově domě. Na začátku má čas pouze minimální, a to konkrétně na tenisových kurtech, kde požádá Jiřího o hru. Několik minut navíc dostane právě na těchto kurtech, kde během pár vět výrazně zkritizuje styl hry mladého pána, ale ještě navíc vyjádří svůj neskrývaný údiv, že zrovna on by byl schopen zlikvidovat žraloka. Působí to téměř tak, jako kdyby si o panu Oulickém myslela, že je poměrně velké nemešlo. Oproti filmu je zde v tomto případě tedy větší zvrat v rámci vývoje vztahu mezi těmito dvěma postavami. Více se blíží knižní předloze, protože dané výtky se tam vyskytovaly také. Dochází zde tedy k situaci, kdy si myslíme, že mladý pán je zamilovaný do dívky, která však jeho city neopětuje. Teprve v dědečkově domě, kde spolu tráví letní dovolenou se začnou vzájemně sbližovat.

Ještě bychom nakonec mohli zmínit několik dalších prvků, které se v seriálovém zpracování vyskytly a které z většiny podpořily zejména humoristický odkaz tohoto díla. Nejprve k výskytu postav. Zmínili jsme zde novináře, který se v této prodloužené verzi vyskytl, ale ve filmu byly jeho scény vystřiženy. Dalšími postavami, kterým se zde dostalo prostoru, i když kratšího, jsou také kuchařka a služebná Marie. Jsou to služebné, které pracují v dědečkově domě a můžeme je znát i z knižní předlohy. Divák je může vidět hned na začátku letní dovolené, kdy jsou v domě samozřejmě přítomny. Milouš s mladou služebnou dokonce trochu koketuje, ale ona mu nevěnuje žádnou pozornost. Dále se postavy v žádné scéně již neobjevují. Po stržení mostu uvízly na druhém břehu a mohly tak zůstat v městečku.

Z dalších doplněných scén se jedná například o moment, kdy jsou hlavní hrdinové na cestě z izolovaného domu do městečka napříč přírodou. Během cesty jsou nuceni přenocovat v lese. Saturnin všem rozdává ze svého ruksaku deky a doktor Vlach mu za to slibuje vytesání pomníku s nápisem: „Nezmrzneme!“ Anebo také v samotném začátku příběhu, kdy postava Jiřího Oulického vypráví o zesnulém strýci Františkovi, působí

poměrně komicky, když onu strýčkovu „továrnu na katastrofy“ přirovnává k tetě Kateřině, neboli jeho manželce.

8 Miroslav Macek – Saturnin se vrací

Knižní pokračování *Saturnin se vrací* od Miroslava Macka vyšlo v roce 2017, tedy přesně sedmdesát pět let od prvního vydání románu Zdeňka Jirotky. Před samotným začátkem knihy se nachází úvodní slovo Petra Tychtla, programového ředitele Albtros Media, pod kterým nové pokračování *Saturnin se vrací* vyšlo. Pan Tychtl sám přistupuje k projektu s velkou úctou a pokorou. Nejdříve zmiňuje, jak se Saturnin jednoznačně stal součástí mnoha čtenářských domácností a zapsal se ve světě literatury jako legenda. O to větší je mu ctí, že dědicové původního autora Zdeňka Jirotky po 75 letech od vydání knihy *Saturnin* povolili jeho návrat v novém dobrodružství. Zmiňuje i fakt, že na nového autora v podstatě proběhl konkurs. Museli se zhodnotit nápady z několika per, ale přestože mnoho z nich bylo poměrně dobrých, teprve Miroslav Macek je definitivně přesvědčil, že se této role může úctyhodně zhostit.

„Jeho styl a pokora, se kterou k celému projektu přistoupil, byla patrná už od první ukázk. Jeho zaujetí a nápaditost nás i nositele práv, kteří dělali celému projektu supervizi, nadchly. I když to většinu čtenářů překvapí, tak tím, kdo pokračování ve stylu Zdeňka Jirotky napsal, je bývalý politik, sukničkář, zubař, podnikatel, spisovatel, překladatel, kuchař, bonviván, snob a milovník života Miroslav Macek“ (MACEK 2017, s. 6).

Zároveň tedy doufá, že nadšení jeho i dědiců budou sdílet také samotní čtenáři a snaha o návrat tohoto humoristického hrdiny se vyplatí.

„Nikdy nebylo záměrem na původním díle parazitovat, ale naopak jej rozvíjet“ (MACEK 2017, s. 6).

Přestože knižní pokračování je od prvotního díla vzdáleno necelých osmdesát let a dokonce se jedná o jiného autora, můžeme si jistě dovolit konstatovat, že se Miroslav Macek zhostil svého záměru pokorně a poměrně úspěšně. Velmi se snaží přiblížit svému předchůdci, ať už po stránce jazykové nebo stylové. Například při pojmenovávání jednotlivých kapitol se drží stejného vzorce a ponechává několikařádkový přehled, co se bude v kapitole dít. Toto napodobování ovšem probíhá nenásilně a pro čtenáře to není

nijak nepříjemná zkušenost. Právě naopak. Během čtení textu by čtenář byl schopný i zapomenout, že se jedná o odlišného autora.

Už po stránce jazykové se Macek velmi drží původní předlohy. Kniha *Saturnin se vrací* je psána také spisovným a místy až noblesním jazykem. Pokračování humoristického románu se nadále drží tradice a propojuje český humor dohromady s anglickým. Vtip tak najdeme nejenom v bezpočtu komických situací, ale v samotné jazykové hravosti. Zde můžeme pro lepší představu uvést nějaké příklady.

„Vzpomněl si totiž na jednoho profesora lékařské fakulty, proslulého rukopisem, který mohl sloužit coby ilustrační doprovod tvrzení, že opravdu nečitelný rukopis je ten, jenž je psán opilým lékařem na zadním sedadle autobusu perem ukradeným na poště. I vyrobil vzkaz, napsaný náhodnými klikyháky připomínajícími záznam zešilevšího elektrokardiografu, a při příchodu Františkova bratra mu jej vsunul do ruky s poznámkou, že jej pan profesor prosí o drobnou laskavost“ (MACEK 2017, s. 15-16).

„Potud je jméno jeho stroje v pořádku, byť znovu a znovu nepovstává z popela, nýbrž z poctivé hlíny“ (MACEK 2017, s. 63).

Můžeme tedy zároveň vidět, že přestože se jedná o pohyb v prostoru, kde je stále kladen důraz na jistý intelekt, je literární text současně jednoduchý a tím i půvabný. Zároveň můžeme najít i mnoho odkazů na původní dílo, na které nový autor dokonce navázal. Kupříkladu, Saturnin rád nejen svého pána, ale také dědečka oslovoval netradičními tituly. Ani v tomto pokračování nenajdeme výjimku, právě naopak. Dědeček a dokonce i nová postava, strýc František, si stále zasluhují zvláštní oslovení jako *Jeho Blahorodí* nebo *Sir Francis Pelton*. Dále pak se také věnuje pravidelnému oslovování čtenáře.

„Představte si slavnostně osvětlený interiér chrámu, přední lavice obsazené postaršími tetami, strýci, pratetami, prastrýci, bratranci, sestřenicemi a kmotry, které lze vídat pospolu jen u příležitosti svateb nebo pohřbů“ (MACEK 2017, s. 9).

Dodržuje zde totiž také celý vyprávěcí styl. Totiž že celý příběh je vyprávěný hlavní postavou a to Saturninovým pánem. Jeho narativní styl odpovídá původnímu. Stále vypráví stejným způsobem, jako kdyby nějakému posluchači vyprávěl historky a vzpomínky ze svého života. Ani v této knize ovšem není za celou dobu zmíněno pánovo jméno. Nadále tak zůstává bezejmenným mužem.

Ani kompozice díla se nikterak nezměnila. Vyprávění je stále vedeno chronologicky, což znamená, že jednotlivé události na sebe plynule navazují. K retrospektivnímu vyprávění

se dostáváme opět leda prostřednictvím vyprávěných historek. Například když teta Kateřina vykládá o své dávné lásce, když dědeček vzpomíná na mládí a službu v Itálii a podobně. Autor se také vrací k některým událostem, které se odehrály v knize první od Zdeňky Jirotky. Například prostřednictvím vyprávění hlavního hrdiny připomíná, jak pán se slečnou Barborou pozorovali srnku nebo jak Barbora lámala sirky, když losovala svůj doprovod při sběru hub.

Mezi další odkazy k první knize můžeme přiřadit i aluzi na jednu z nejtýpčtějších scén a to část s koblihami. Respektive se jedná o ono rozdělení lidí do tří skupin podle toho, jak by se zachovali, kdyby před sebou měli postavenou místu s tímto sladkým pečivem. V této knize se hned v první kapitole totiž vyskytuje nové rozdělení. Tentokrát se však jedná o rozdělení kandidátů na manželství do několika speciálních skupin.

„Doktor Vlach totiž dělí kandidáty manželství na dvě skupiny. ... nevěsta se ženichem stojí před oddávajícím právě v okamžiku, kdy má ženich pronést všemi napjatě očekávané ANO. Jde-li o člověka bez fantazie, beze smyslu pro humor a dramaticky vypjaté životní situace, bez přílišného váhání ze sebe vypustí více či méně sevřeným hlasem dvojslabičný souhlas“ (MACEK 2017, s. 9). Do druhé skupiny podle doktora Vlacha patří lidé, kteří by před vyřčením onoho souhlasu ponechali svatebčany v napjatém očekávání o něco déle a souhlasili by po delší dramatické pauze. Díky Saturninovi a jeho nepředvídatelnému charakteru vznikla stejně jako v případě koblih ještě skupina třetí. V této skupině by si ženich také neodpustil onu dramatickou pauzu, ale nakonec by s nesouhlasem opustil dámu u oltáře a odkráčel by pryč.

Nyní stručně k samotnému ději této knihy. Děj navazuje na první knihu přesně tam, kde skončila. Závěr Jirotkova Saturnina jasně zmiňoval, že teta Kateřina se bude vdávat. Mackovo pokračování tedy začíná v momentě svatby. Krátce se vrací k jejím přípravám a následně se již teta Kateřina provdává za svého nového muže, který se také jmenuje František. V rámci této události se odvíjí i nadcházející děj. Aby se totiž zbytek rodiny dostatečně seznámil s novým členem, navrhne teta Kateřina sešlost v dědečkově domě. Setkáváme se tedy ve stejném, již známém prostředí se všemi známými postavami, přičemž přibývá zmíněný František a ve vedlejší úloze i pes jménem Nero, kterého dědeček dočasně hlídá. Během tohoto setkání dochází k onomu sblížení s novým členem rodiny. Saturninův pán se současně nadále sblíží se slečnou Terebovou, Milouš je zaměstnaný a dokonce sám zamilovaný, dědeček a doktor Vlach nadále stejně humorní

a bezstarostní. Postavy podniknou během pobytu několik zajímavých výletů, ale tak dramatická událost jako v první knize vyloženě nenastává. Pouze během jednoho odpoledne při návštěvě jedné nedaleké usedlosti na několik minut uvíznou zamčeni v uzavřeném prostoru. Odtud je ale zanedlouho propouští mladá dívka, která se pak na několik okamžiků přidává k naší společnosti. Celkový rámec příběhu je opět odkázán na motiv původního díla, neboť končí stejně. V poslední kapitole je znovu oznámena nadcházející svatba, tentokrát doktora Vlacha s onou záchránkyní.

„Jsem si vědom toho, že každé pořádné vypravování má skončit svatbou, a jsem rád, že nemusím své čtenáře v tomto důležitém bodu zklamat. Za krátký čas poté se doktor Vlach v kostele Nejsvětějšího Srdce Páně na Vinohradech oženil“ (MACEK 2017, s. 224). V závěru této kapitoly se můžeme podívat na recenzi Aleny Slezákové, která označuje Miroslava Macka za velmi odvážného, ale zároveň poměrně drzého, vzhledem k tomu, jaký si vzal na starost těžký úkol. V jejím článku lze však převážně najít slova chvály. Autorka recenze hodnotí, že se nového pokračování ujal velice slušně a úspěšně. Podařilo se mu totiž v knize udržet známou původní atmosféru, která souvisí s příjemnou jazykovou hravostí, situační komikou, ale i se samotnými postavami tohoto příběhu. Výrazněji oceňuje již výše zmiňovaný vývoj postavy Milouše, ale také i novou postavu strýce Františka, novomanžela tety Kateřiny. Jako vcelku jedinou výhradu zmínila možná až přílišné vyzdvihování krásy slečny Barbory, které se tam pravidelně opakuje.

„Především: Mackovi se podařilo zachovat Jirotkův styl, dokazují to i pasáže, v nichž Jirotku přímo cituje a čtenář si pouze díky paměti uvědomí, že čte věty jiného autora. Mackovo vyprávění je rovněž klidné, často laskavé, ale stejně často ironické, a pokud se na některých místech rovnou nerozesmějete nahlas, rozhodně se vám každou chvíli pozvednou v úsměvu koutky úst“ (SLEZÁKOVÁ 2017).

Na konci recenze odkazuje dokonce ke slovům jednoho z potomků původního autora Zdeňka Jirotky a jeho názoru na nové dílo.

„Právem píše na přebalu knihy Jirotkův syn Zdeněk Antonín: „Jsem přesvědčen, že novým Saturninem by byl navýsost potěšen i tatínek“ (SLEZÁKOVÁ 2017).

9 Knižní ilustrace

Knižní ilustrace jsou podstatnou součástí knižního díla, pokud se v něm vyskytují. Samozřejmě je naprosto běžné, že knihy tyto umělecké prvky ne vždy musí obsahovat. Pokud je ovšem obsahují, mají většinou svou danou roli a čtenář je jen stěží přehlédne. Hlavní podstatou, proč se ilustrace v knižních dílech vyskytují, může být lepší zprostředkování představy pro diváka. Kresba, která v mnoha případech zobrazuje například část děje nebo nějakou konkrétní postavu vyskytující se v příběhu, má čtenáři napomáhat s představením si právě té dané situace nebo osoby, a to ho může s příběhem ještě více propojit. Dalo by se tedy tvrdit, že i ilustrace je svým způsobem interpretací literárního díla, protože pro autora ilustrace je nutné také nejdříve daný text přečíst. Teprve poté je schopen vytvořit umělecké ztvárnění některé myšlenky z příběhu.

Na jednu stranu to může být nápomocné. Na druhou stranu bychom mohli soudit i tak, že nás to jako čtenáře může do jisté míry omezovat. Pokud dostaneme ten či onen prvek nakreslený na papíře, nemáme již prostor pro vlastní představivost. Naše fantazie nedostane šanci si obraz vytvořit samostatně podle sebe, protože jsme ho již dostali předložený od samotného autora a z toho máme vycházet.

„V užším slova smyslu jest ilustrace uměleckým projevem inspirovaný sice dílem literárním, avšak ve vztahu k němu projevem umělecky svébytným a jemu rovnocenným. ... Jakkoliv jest ilustrací každý projev, jenž podporuje výtvarnými prostředky sdílnost psaného slova, přece jest ilustrací v užším smyslu slova jen ten malířský projev, jenž se úzce připíná k dílu literárnímu, k jeho hmotnému bytu a schránce – ke knize“ (MATĚJČEK 1931, s. 7).

Nyní se podíváme na různé podoby ilustrace na našem zájmovém literárním díle. Poprvé vyšel *Saturnin* v podobě dvou sešitových vydání v Nakladatelství lidových novin v roce 1942, tehdy ještě bez žádného obrazového doplnění. Teprve později, když knihu samostatně vydal nakladatel František Borový, konkrétně v letech 1943, 1946 a 1948, stal se jeho prvním ilustrátorem Otakar Mrkvička. Následně v roce 1949 vydalo knihu nakladatelství Práce a toto vydání ilustroval Josef Hochmann. Mezi roky 1954 až 1991 se vydávání díla chopilo nakladatelství Československý spisovatel, u kterého se na knize vystřídalo hned několik ilustrátorů. Nejdříve, v roce 1954, to byl Václav Pátek, poté Svatopluk Pitra roku 1959 a následně Vratislav Hlavatý roku 1964. Nejvíce vydání u tohoto nakladatelství ovšem ilustroval Stanislav Duda, přesněji v letech 1968, 1970, 1985, 1990, 1991 a poslední v roce 1994, kdy už se název nakladatelství změnil na Český spisovatel.

Po roce 1994 knihu vydalo nakladatelství Soft design, tehdy však vycházela bez ilustrací. Ty se do díla vrátily opět v nakladatelství Šulc – Švarc, kde se jich ve vydáních mezi lety 1999 až 2012 ujal karikaturista Michal Hrdý. Od roku 2014 vychází kniha s ilustracemi Adolfa Borna, stále u stejného nakladatelství. Dílo *Saturnin* s jeho ilustracemi vycházelo již dříve, zatím však pouze v cizojazyčných vydáních (ČBDB 2019).

Kniha *Saturnin* tedy vycházela v průběhu let jak s ilustracemi, tak bez nich. Na ilustracích se vystřídalo několik různých autorů a my zde porovnáme titulní obálky několika z výše zmíněných. Konkrétně se jedná o ilustrátory Otakara Mrkvičku, Václava Pátka, Stanislava Dudu, Michala Hrdého a Adolfa Borna. Po srovnání uměleckého ztvárnění díla Zdeňka Jirotky se samozřejmě podíváme také na knižní pokračování *Saturnin se vrací* od Miroslava Macka, kde se ilustrace ujal Petr Faltus.

9.1 Otakar Mrkvička

Prvním, komu se kdy dostalo příležitosti ilustrovat knihu *Saturnin* od Zdeňka Jirotky, byl Otakar Mrkvička. Jeho pojetí titulní strany je velice jednoduché, jak to také odpovídá dané době. Na obalu knihy zobrazuje pouze ústřední postavu, Saturnina, a to jako elegantního muže. V podstatě se jedná zřejmě o vyobrazení typického muže v roli sluhy, jakožto gentlemana se smyslem pro řád a pořádek. To lze vyčíst už z pouhého Saturninova postoje a jeho držení tácku s pitím. Zobrazením pouze ústřední postavy ve své vlastní podstatě napomáhá tomu, že obrázek není nijak překombinovaný a dokáže okouzlit i svou střídmostí.

9.2 Václav Pátek

Václav Pátek ilustroval knihu pod nakladatelstvím Československý spisovatel v roce 1954. Jeho obrázek na titulní straně je jedním z nejpestřejších díky množství vyobrazených prvků. Hned na obalu knihy můžeme vidět namalované všechny hlavní postavy Jirotkova příběhu – sluhu Saturnina, jeho pána, slečnu Barboru, dědečka, Milouše, tetu Kateřinu a doktora Vlacha. Na tmavém podkladu barevné postavičky zřetelně vystupují a jsou vzájemně propojené zdobným motivem. Přímo v centru malby je pak Saturnin hlavní dominantou společně s názvem knihy a vše zastřešuje drobné slunce na vrcholku.

Postavy jsou nakreslené v pohybu a působí téměř pohádkovým dojmem. Hned zde si můžeme také všimnout, že některé postavy jsou vyobrazeny v pozitivnějším světle než jiné. Například slečna Barbora nebo doktor Vlach působí až hravě a vesele. Naopak Milouš s tetou Kateřinou mají zvýrazněné některé prvky působící negativně. Tím jsou například jejich výrazy ve tvářích. Václav Pátek nám tak trochu může těmito detaily zprostředkovávat náповědu o jejich charakteru ještě dříve, než si přečteme celý příběh knihy.

9.3 Stanislav Duda

Mezi lety 1968 a 1994 se celkem šestkrát ujal ilustrace Stanislav Duda. Na rozdíl od předchozího malíře je obálka tohoto vydání pojatá poněkud jednodušeji. Můžeme zde vidět pouze jednu postavu a naprosto minimální využití barev. Kresba je z větší části černobílá. Postava Saturnina na obalu knihy je celá vyobrazena v nepřirozených poměrech jednotlivých částí těla. Například nadměrně zvětšená ústa v kontrastu se zbytkem hlavy, nepřirozené postavení těla a podobně. Z tohoto důvodu působí ilustrace výrazně jako karikatura. Součástí obálky je také typická mísa koblih, která je důležitým motivem na začátku i v závěru děje. Vše stále výrazně napomáhá vzbuzení dojmu, že se jedná o humoristický román.

9.4 Michal Hrdý

Karikaturista Michal Hrdý ilustroval knihu *Saturnin* ve vydáních, které vycházely v letech 1999 až 2012. Jeho styl je poměrně jednoduchý. Přestože všechny kresby uvnitř knihy jsou výhradně černobílé, ilustrace na přebalu knihy je doplněná o barevný doprovod. Autor využíval pouze jednoduché tahy k zobrazování siluet. Nijak nepracuje se stínováním. Postavy jsou vyobrazeny s jistými humornými rysy, což odpovídá právě karikaturnímu stylu. Jedná se například o zkreslené tváře, zvětšené či zmenšené části těla, přehnaně zakřivené držení těla a tak dále. Drobné detaily se dají rozpoznat i v rámci postav, které vnímáme více jako kladné a naopak. Například u tety Kateřiny a Milouše, kteří by se dali zařadit k postavám trochu negativnějším, můžeme pozorovat zkreslení rysů ještě výrazněji než u ostatních postav. U Milouše je to patrné právě na přehnaném zakřivení páteře, směšně dlouhých končetinách či protáhlém nosu. Na knižní obálku umístil opět

Saturnina samostatně a vykreslil ho jako poměrně elegantního a mile vyhlížejícího muže, který však působí vcelku seriózně. Autor zde pracuje s odrazem. Tudíž na základní siluetě postavy je znatelný disciplinovaný postoj, rovný a s rukama spojenýma za zády. Saturnin se ovšem na obálce dívá do zrcadla a v jeho odraze tak vidíme příjemnou a usměvavou tvář. Tento obrázek by se dal interpretovat i tak, že Saturnin je poněkud komplikované povahy a čtenář by tak neměl dávat hned na první dojem.

9.5 Adolf Born

Jako zatím poslední autor ilustrací k tomuto dílu se může podepsat Adolf Born. S jeho ilustracemi začalo dílo u nás vycházet v roce 2014. V porovnání s ostatními ukázkami je Bornův styl jeden z těch hravějších. Na obálce si vyhrál nejen s vyobrazením Saturnina, ale zároveň i se samotným názvem knihy. Můžeme vidět, jak z jednotlivých písmen v nadpisu vystupují končetiny, zvláště ruce jako by pak čtenáře přímo zdravily. Používá jemné pastelové barvy, tudíž obrázek působí poměrně vesele a pozitivně. Vzhledem ke kompletnímu výjevu na obálce je ústřední postava sluhy vyobrazena jako pokojná a nevinná bytost, k čemuž dopomáhá přítomnost dvou andílků po stranách. Ti navíc drží Saturninovi nad hlavou kruhovou ratolest ve tvaru svatozáře, čímž onen svatouškovský dojem ještě více prohlubují. Navíc pak samotný Saturninův výraz v obličeji naznačuje jeho pokornou a jemnou povahu a červenající se tváře tento dojem jen utvrzují.

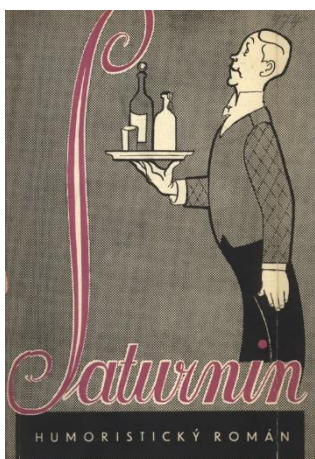
9.6 Srovnání

Pokud tedy nakonec porovnáme všechny z vybraných ilustrací, můžeme poměrně jasně vidět, že nejjednodušší styl patří Otakaru Mrkvičkovi a Stanislavu Dudovi. Mrkvičkův Saturnin je přitom vyobrazen ve vši eleganci a noblese, v kontrastu s tím Dudův je silně ovlivněn karikaturou, čímž více podtrhuje fakt, že se jedná o humoristický román. Naopak zbylé tři jsou podstatně výraznější jak už po stránce barevné, tak po množství vykreslených prvků. Jediný Václav Pátek umístil na titulní obálku všechny hlavní postavy, se kterými se v průběhu děje setkáváme. Ve všech ostatních případech je sluha vždy osamocený, tedy kromě ilustrace od Adolfa Borna. Zmínění andělé na obálce ovšem nepatří mezi postavy v knize, jsou zde spíše pro vizuální doplnění dojmu. Ve všech

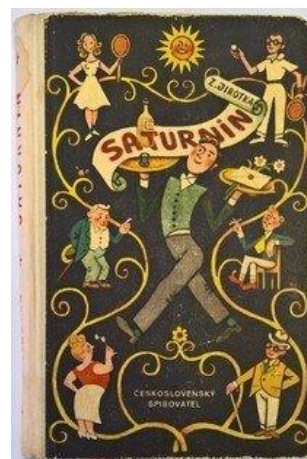
zpracováních se však neodvratně setkáváme s tím, že je sluha zobrazen v elegantním oblaku, převážně s usměvavou tváří a již tento jednoduchý prvotní dojem se v podstatě shoduje s dojmem, který získáváme nadále v průběhu čtení textu. Lze tedy konstatovat, že každý z autorů byl originální a ve finále svůj úkol, přiblížit čtenáři nějakou základní představu, splnili úspěšně.

9.7 Petr Faltus

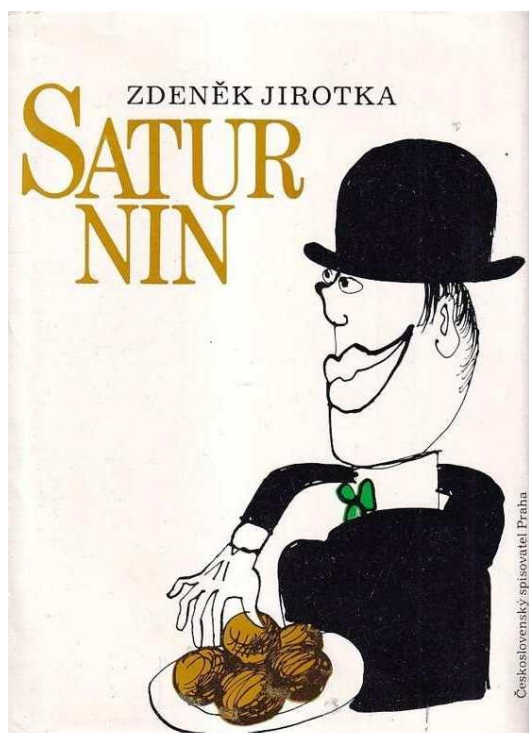
Knižní pokračování Miroslava Macka, *Saturnin se vrací*, ilustroval Petr Faltus. Jeho styl je opět poměrně odlišný od všech předchozích. Postavy i jiné prvky vykresluje dost realisticky, zároveň ale přikládá i některé karikaturní prvky pro dodání humorného podtextu. Kresby jsou až na pár výjimek černobílé. Pouze na knižní obálce je obrázek celobarevný, přičemž jsou znatelné tahy tuhou. Na ilustraci lze v tomto případě vidět dvě postavy. Nejspíše se jedná o Saturnina, který je opět jednoznačně elegantně až švihácky oblečený, takže téměř nejde poznat, že se jedná o sluha. Na tváři má jemný úsměv a působí nepochybně jako příjemný a sympatický člověk. Naproti němu stojí Milouš, který je oblečený pouze ve spodním prádle, případně plaveckém úboru. Oproti Saturninovi je jeho postavení dost zkřivené, jeho účes působí poněkud extravagantně a výraz v jeho obličeji by se dal přinejmenším charakterizovat jako nechápavý. Tudíž hned na obalu už dostáváme v rámci ilustrace nějaké pojednání o postavách v knize. Protože samotný rozdíl mezi dvěma nakreslenými postavami je znatelný a my si tak můžeme všimnout, že Saturnin je zde na rozdíl od Milouše na jisté vyšší úrovni, ať už intelektuální nebo snad pouze stylové.

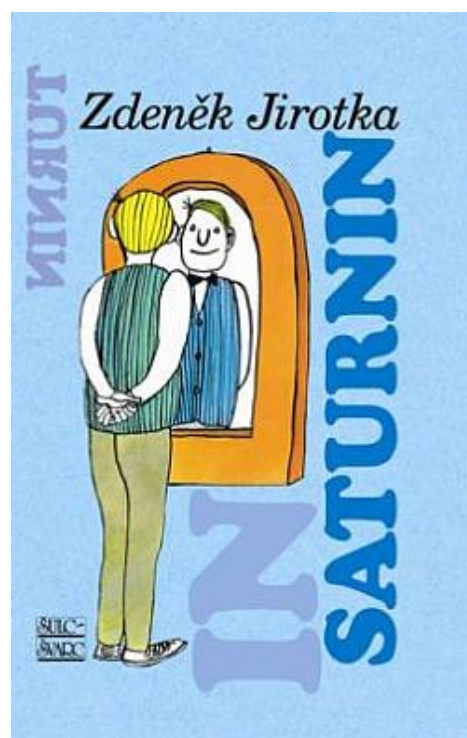
Obr. 17 – Otakar Mrkvička

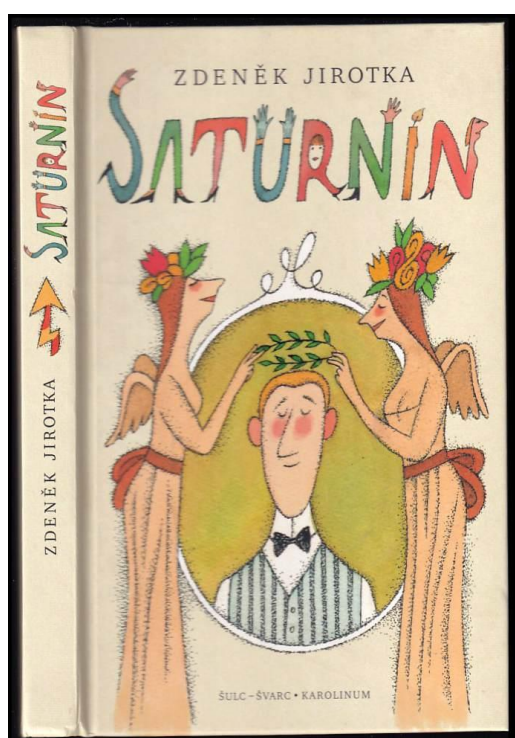
Obr. 18 – Václav Pátek

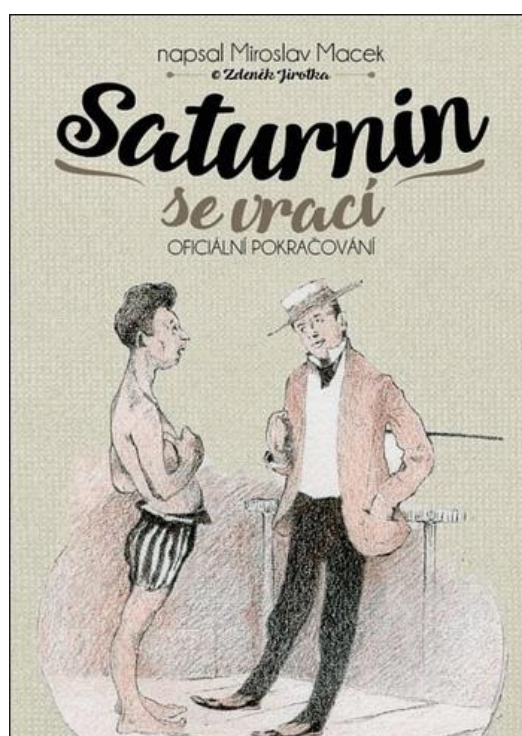
Obr. 19 – Stanislav Duda

Obr. 20 – Michal Hrdý

Obr. 21 – Adolf Born

Obr. 22 – Petr Faltus

10 Divadlo

Nyní se budeme blíže věnovat dalšímu kulturnímu odvětví a zaměříme se tentokrát na ztvárnění v rámci divadelního představení. Nejdříve se podíváme na několik příkladů divadelních plakátů, které se soustředí především na výtvarné zpracování podobně jako knižní ilustrace. Jejich úkolem je totiž zaujmout diváky a přilákat jejich pozornost k dílu, které bude na jevišti prezentováno. Následně budeme porovnávat zpracování jednotlivých inscenací například na kostýmech, maskách či jevištní scéně za pomoci fotodokumentace, která je přístupná na oficiálních stránkách jednotlivých divadel. V některých případech si také vybraná představení doplníme o pohledy a hodnocení redaktorů, kteří na dané inscenace napsali recenze.

10.1 Plakáty

10.1.1 Mahenovo divadlo

Jako první v rámci porovnávání se podíváme na plakát, který patří Národnímu divadlu v Brně, konkrétně Mahenovu divadlu. Premiéra tohoto představení proběhla na konci listopadu roku 2015. Plakát se vyznačuje především tím, že zobrazuje samostatnou hlavní postavu, tedy sluhu Saturnina. V tomto případě roli ztvárnil herec Martin Siničák. Je naprostou dominantou tohoto poutače, protože je umístěný v samotném centru a pozornost je kladená především na detail jeho obličeje. Vzhledem k přiblíženému snímku jeho tváře je na první pohled znatelné, že tento muž je velmi disciplinovaný a korektní. Jednak to můžeme poznat podle samotného výrazu, kdy ve tváři nedává znát téměř žádné emoce. Jeho obličej je naprosto kamenný, k tomuto dojmu navíc dopomáhá umělé bledé líčení, ústa semknutá v rovné tenké lince a pouze jedno obočí v mírném nadzvednutí a pohled někam do strany značí nějaké nepatrné zaujetí. Saturninovu disciplinovanost a preciznost lze vyčíst i z postoje samotné postavy. Stojí tak rovně a stabilně, že šálek s talířkem na jeho hlavě nemají sebemenší problém s udržení rovnováhy. Pro ucelení dojmu je ještě oblečený v elegantním obleku s motýlkem, což také dopomáhá jeho celkovému důstojnému vzezření. Zbylé pozadí plakátu je laděné do světlých matných až zašedlých odstínů, přestože se jedná o rostlinné motivy. Není tedy nijak barevně výrazné, což opět ladí s bělavou tváří sluhy.

Recenzi k divadelnímu představení *Saturnin* v Mahenově divadle napsala Jana Soukupová a my se nyní můžeme podívat na její pohled na toto ztvárnění. Jedná se o inscenaci Martina Vačkáře a Ondřeje Havelky, který se ujal režie tohoto představení v Praze v Divadle ABC. Zde v Brně se režie ujal Jakub Nvota. Podle slov recenzentky se tvůrci postarali o adaptaci, která si ponechává kouzlo, jež je tak typické pro knihu Zdeňka Jirotky. Je pravda, že si ji trochu upravili dle svého uvážení a pár scének vypustili nebo naopak přidali, ale ve finále nijak závažně do předlohy nezasahovali.

„Ale především na prvorepublikových reáliích včetně hereckého projevu a kostýmů Hany Knotkové, což na scéně dokonale podtrhla živá hudba lednické kapely Melody Gentleman hrající swingové melodie ve stylu tehdejších Dvorského Melody Boys“ (SOUKUPOVÁ 2015).

Autorka recenze naprosto vyzdvihuje herecké umění Martina Siničáka. Především to, jak dokáže zkombinovat svůj pohybový talent s upjatostí a suchým humorem. Podle ní je jeho výkon z hereckého repertoáru nejvýraznějším, ale nijak tím neshazuje zbytek obsazení. Spíše můžeme vidět další podobnost s pražským divadlem, neboť mladý pán, zde pojmenovaný jako Leo Jánský, je magnetem na úrazy, zatímco Milouš je viděný převážně v pozitivnějším světle.

„Pro brněnského jevištního Saturnina je tedy naprosto prvořadou výhodou zdejší představitel tohoto „anglického“ sluhy se suchým humorem Martin Siničák. Jeho kreace nejenže strčí zcela spolehlivě do kapsy filmového Saturnina v podání Oldřicha Víznera. Energií snoubenou s velkou hereckou kázní je Siničák knižnímu Saturninovi o míle blíže, než jak se to povedlo staršímu herci ve filmu či televizním seriálu podle Jirotkova románu“ (SOUKUPOVÁ 2015).

10.1.2 Divadlo Na Jezerce

Jako další příklad zde uvádíme plakát Divadla Na Jezerce, kde mělo představení *Saturnin* premiéru na konci května roku 2018. S předchozím poutačem má společný motiv, a to ten, že vyobrazuje opět pouze samostatnou postavu sluhy Saturnina. Zde je jeho představitelem herec Martin Bohadlo. Saturnina na tomto plakátu můžeme vidět ale téměř v celé své výšce. Znovu je umístěný v samotném středu obrázku, který je tentokrát pojatý o něco barevněji a sytěji. Už jen v tom případě, že Saturnin je také oblečený v elegantním fraku, přesto z něj výrazně vystupuje pestrá, světle modrá vesta a kostkovaný

motýlek téže barvy. K celkové barevnosti fotografie pomáhá i pozadí, které je taktéž plné květinových motivů. Postava je i zde vyobrazena jako sebevědomý muž, z jehož výrazu v podstatě nelze nic vyčíst. Pohled v tomto případě upírá přímo do objektivu, tudíž rovnou na diváka. Jeho obličej i zde zdobí lehce pozvednuté obočí, zbytek sluhovi tváře je nadále nečitelný. Tentokrát je motiv doplněný o typickou rekvizitu toho díla, a to o nám již známé koblihy, se kterými zde Saturnin naprosto sebejistě žongluje. Ještě pro zajímavost je možné dodat, že Divadlo Na Jezerce uvádí hru *Saturnin* s podtitulem: Komédie o sluhovi, který se stane pánem svého pána.

V tomto divadle se režie ujal na žádost ředitele Petr Vacek, který ve filmovém zpracování ztvárnil roli Milouše, a autor recenze Tomáš Šťástka ho chválí za dovedení skvělé práce. Přestože se jedná o hercovu první režii, je vidět, že ze svého okolí spoustu zkušeností pochytil a dokázal je právě na tomto představení velice dobře uplatnit. Dal dohromady velice zajímavé představení, které svou hravostí diváka jistě osloví.

„Pomáhá si k tomu dvěma sice nikterak originálními, ale velice fungujícími triky. Předně jsou to rozhlasové vstupy, kde sám hlásí zprávy z 30. let doplněné Saturninem o údajné hrdinské skutky pana Jiřího. A dále pak několik filmových dotáček (hlavně kotlíková bramboračka), které svou retro stylizací pomáhají navodit nostalgickou náladu“ (ŠTÁSTKA 2018).

Tomáš Šťástka také vyzdvihuje šťastnou ruku při výběru hlavního hrdiny. V době, kdy tato recenze vyšla, hrál Saturnina Michal Kern a nikoliv Martin Bohadlo, kterého můžeme vidět na přiloženém poutači. Kernovou předností byla jednak rozvinutá pohybová stránka, jednak i fakt, že do ztvárnění sluhy zakomponoval jistou klukovskou škodolibost. Ovšem i ostatní představitelé hlavních rolí jsou pro své pozice jednoznačně vhodní. Jedinou výtku, kterou recenzent vůči představení má, je jeho délka v poměru s nápaditostí. Vytýká, že ke konci působí scéna trochu ochableji oproti pestrému začátku, a tak by možná stálo za to inscenaci trochu zkrátit, aby se jeho živost udržela po celou dobu představení (ŠTÁSTKA 2018).

10.1.3 Jihočeské divadlo

Další ukázka se již od předchozích trochu liší. Jedná se o plakát Jihočeského divadla v Českých Budějovicích. Představení *Saturnin* zde mělo premiéru v dubnu roku 2005. Na rozdíl od předchozích ukázek je na tomto plakátu snímek přímo s ukázkou z představení a není

na něm pouze samotný sluha, nýbrž rovnou celá skupina všech hlavních postav, které se v příběhu vyskytují. Jedná se o zachycení části, kdy se hrdinové vydávají na pěší cestu k prameni řeky a kolem něj do městečka, aby unikli z domu odříznutého od civilizace. Můžeme to poznat jednak díky kulisám, které se na jevišti nacházejí. Jedná se tedy o stromy v pozadí a kámen s turistickou značkou, kolem kterého jsou postavy shluknuty. Jednak také podle kostýmů a uskupení postav, které jednoznačně odkazuje k jejich výslapu lesem. Každá z postav má svůj styl turistického oděvu. Doktor Vlach vlevo a dědeček na kameni mají trochu starší typ, naopak slečna Barbora vpravo má o něco modernější a elegantnější model. V popředí ještě můžeme vidět tetu Kateřinu a Milouše sedící na kameni, jejichž styl oděvu je také poněkud specifický. Dokladem toho může být například Miloušova pokrývka hlavy anebo šály, které mají obě postavy kolem krku, přestože se děj včetně této konkrétní scény odehrává v srpnu. K turistickému prostředí může také odkazovat hůl doktora Vlacha, která je vlastně klackem. Dědeček stojící uprostřed scény na kameni nám napovídá, že se jedná o okamžik, během kterého chtěl ke zbylému osazenstvu pronést slavnostní řeč oslavující jejich úspěšný výstup. Jeho překvapený výraz ve tváři a napřažené paže zase dokládají výsledek této scény, a to konkrétně ten, že z onoho kamene nakonec spadl a poranil si nohu. Jako zajímavosti si ještě na tomto plakátu můžeme povšimnout, že v pozadí za postavami Saturnina, dědečka a mladého pána stojí několik dalších postav. Je dokonce vidět i jistá část hudebního nástroje, nejspíše kontrabas. Tento fakt jednoznačně vypovídá o tom, že divadelní představení je doprovázeno živou hudbou, což je společným prvkem s mnoha dalšími představeními. K tomu ale ještě později.

Plakát jako celek může potenciálního diváka zaujmout právě oním akčním pojetím. Tím, že ukazuje část konkrétní scény, nám dává možnost bližšího náhledu do prostředí. Divák se pak může rozhodnout zda se na představení vydat třeba na základě pouhé zvědavosti, jak scéna z plakátu dopadne.

10.1.4 Divadlo Antonína Dvořáka

Jako poslední plakát upoutávající na divadelní představení *Saturnin* patří divadlu Antonína Dvořáka v Příbrami. Premiéru zde představení mělo v roce 2009. Na obrázku můžeme vidět celkem tři postavy. Konkrétně se jedná o Saturnina, jeho pána a doktora Vlacha. Saturnin, jehož představitelem v tomto divadle je Vladimír Senič, stojí ve středu

trojice a ještě v popředí. Oblečený je elegantně v pracovní uniformě a honosí se výrazem jistoty a důstojnosti. Můžeme tak soudit například z jeho postoje. Jako jediný stojí v klidné pozici, vzpřímený, s rukama za zády a zdviženou hlavou. Pouze jeho výraz prozrazuje nějakou neurčitou reakci díky pozdviženému obočí. Jeho pán, zde ztvárněný hercem Martinem Písaříkem, je v jisté aktivní poloze. Na rozdíl od stoického sluhy působí trochu rozrušeným dojmem, vzhledem k jeho výrazu v obličeji a probíhajícímu gestu pozvednutými pažemi. Na protější straně plakátu můžeme jako posledního vidět doktora Vlacha, kterého zde ztvárnil Pavel Nový. Je oblečený v turistickém oděvu své doby a také vybavený vycházkovou holí. K tomuto záměru dopomáhá i konzerva, kterou má postava přiloženou k uchu. Je tedy také zachycený v pohybu, když zřejmě zkoumá plechový předmět ve své ruce, a ve tváři má poměrně zaujatý až překvapený výraz. Scéna je v pozadí doplněna o stěnu polepenou zažloutlými dobovými plakáty, které také napomáhají k atmosféře doby, ve které se příběh odehrává, to znamená 30. léta dvacátého století.

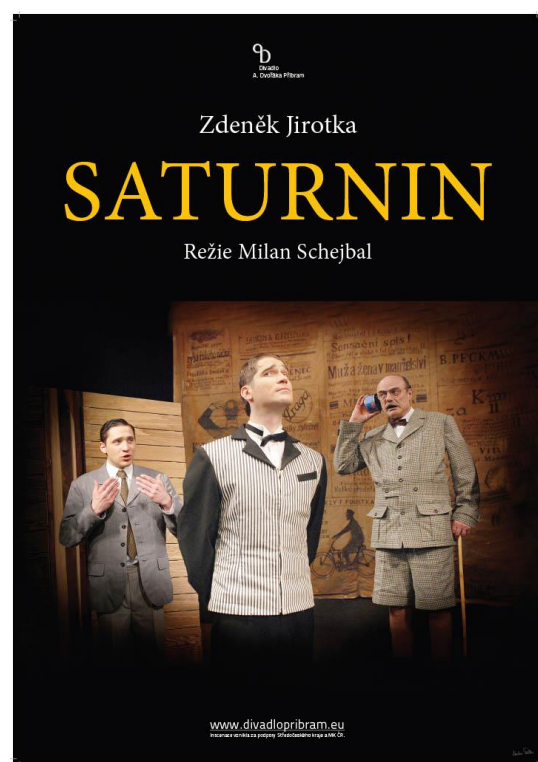
Obr. 23 – Mahenovo divadlo

Obr. 24 – Divadlo Na Jezerce

Obr. 25 – Jihočeské divadlo

Obr. 26 – Divadlo Antonína Dvořáka

10.2 Porovnání představení

10.2.1 Divadlo ABC

Jako první pro porovnání zde máme fotografii z představení *Saturnin*, které se odehrávalo v Městských divadlech pražských, konkrétně se jednalo o divadlo ABC. Premiéru zde mělo 1. května roku 2010. Zajímavostí je, že na vzniku tohoto představení se společně s Martinem Vačkářem podílel i Ondřej Havelka, filmový představitel *Saturninova pána*, Jiřího Oulického. Kromě hlavní role v rámci režie celého představení má také velmi výraznou účast, co se týče hudebního doprovodu. Kompletní představení totiž živě doprovázela Havelkova kapela *Melody Makers*, která se zaměřuje převážně na jazzovou a swingovou hudbu, tudíž hudbu, která je s tímto příběhem jednoznačně spojená. Ona kapela je i na doložené fotografii vidět v pozadí. Stejně tak je patrné, že případný pěvecký doprovod si obstarávali samotní herci. Na snímku jsou vyobrazeny všechny hlavní postavy, tudíž lze krásně porovnat jejich charaktery na práci s kostýmy a dalšími kritérii. Oproti ostatním postavám zde dozajista vyčnívá dvojice uprostřed. Jedná se o tetu Kateřinu a jejího syna Milouše. Kateřina je svou představitelkou, Jitkou Smutnou, vyobrazena jako dáma, která má poněkud křiklavý vkus. Její pestrobarevný oděv v mnoha odstínech růžové a sytě rudý klobouk zaujmou diváka hned na první pohled. Například ale její líčení ve tváři je oproti popisu v knize anebo i filmovému zpracování poněkud decentnější a ne tak výrazné. Syn Milouš vedle ní působí jako onen mladý floutek díky svému stylu oblečení, ležérně zastrčeným rukám v kapsách a ne zcela slušivé knírku pod nosem. Velkým kontrastem je proti nim dvojice *Saturninova pána* a slečny Terebové. Tato dvojice je naopak oblečena do velice vkusných a elegantních kostýmů. Za pomoci jemného líčení a jednoduchého kloboučku vypadá slečna Barbora přesně jako ona půvabná mladá dáma, kterou si představujeme podle předlohy. Zbývá trojice na opačné

Obr. 27 – Divadlo ABC

straně jeviště, doktor Vlach, dědeček a Saturnin, je skupinka mužů, která svým vyobrazením nijak zvlášť nevyčnívá. Dva starší pánové působí i poměrně důstojně. Překvapivě je to Saturnin po jejich boku, kdo z celé sestavy dává do probíhajícího pěveckého vystoupení nejvíce energie. Patrné je to nejen z jeho zaujatého a soustředěného výrazu, ale také z faktu, že se k mikrofonu naklání nejvíce a ještě si jej rukou přidržuje.

K divadelnímu představení *Saturnin* z pražského divadla ABC se vztahuje i recenze Jitky Cardové, kterou napsala krátce po premiéře 1. 5. 2010. Díky ní si můžeme ještě o něco přiblížit toto zpracování. Na představení je svým způsobem zajímavý už fakt, že se jeho režie ujal představitel jedné z hlavních rolí ve filmové adaptaci tohoto díla, tedy Ondřej Havelka. A právě proto, že téměř každý zná ono filmové, popřípadě seriálové zpracování, rozhodl se postavit dílo na jeviště trochu jinak. Jak autorka recenze píše, v představení jsou některé ikonické scény zanechány, ale některé jsou naopak záměrně vypuštěny, protože autor se chtěl od původního ztvárnění přece jenom odpoutat. Celé představení v podstatě pojal stejně, jako když Saturnin s dědečkem uváděli vybrané romány na pravou míru. Vložil do inscenace například více informací o minulosti některých z postav, doplnil některé charakterové vlastnosti, které divák dříve nezaznamenal ani z knižní, ani z filmové předlohy. Dílo je tedy pojata nově a originálně, ale základní duch v něm zůstává. To znamená, že se stále zachovává spousta scén naplněných humorem nebo že doprovodný orchestr Ondřeje Havelky, Melody Makers, skvěle napomáhá přenesení do prvorepublikové atmosféry.

Jitka Cardová se dále vyjadřuje například i k zajímavému pojetí jevištní scény: „Scéna je vynalézavě a vtipně řešená (Martin Černý). Proměna kulis je organicky zakomponovaná do děje – Leopold si postaví les, aby do něj mohl vzít slečnu Barboru na houby; tenisovou síť s sebou ve škobrtavém doletu odnese Míček, který v ní po vyčerpávajícím zápase skončí; „jízda“ bílou Škodou Rapid je jako vystřižená z natáčení filmových ateliérů třicátých let...“ (CARDOVÁ 2010).

Co se týče zmíněného upraveného charakteru u některých postav, lze například zmínit samotného Saturninova pána, Leopolda Jánského. Ten je v tomto představení pojat jako velmi nešikovný člověk, který přitahuje jednu kalamitu za druhou. Dále pak také doktor Vlach nebo dědeček. Přestože slečna Barbora je dcerou dědečkova dlouholetého známého, v divadelním představení na rozdíl od předlohy nemají zmínění dva pánové žádných zábran, aby mladé dívce nemohli projevit svou náklonost. A právě i slečna Barbora

je zde podle autorky recenze poněkud vypočítavější. Podle jejího mínění totiž nakonec skončí s panem Jánským ani ne tak kvůli bezmezně lásce, jako spíše díky vidině stabilnější a zajištěnější budoucnosti. Jinak by totiž vzhledem k povahovým rysům dávalo mnohem větší smysl, kdyby navázala vztah s Miloušem, který je v této hře naopak zobrazen jako mnohem sympatičtější mladík než v knize či filmu.

„Jiří Hána a Vasil Fridrich role Saturnina a jeho pána zvládli bezchybně, o tom žádná. Jenže hra překvapivě odhaluje, že ve skutečnosti je ze všech postav nejzajímavější Milouš. Hoch má vyhraněný charakter sympatického nevycválaného páška, který ujíždí na jazzu, a přestože válí na trumpetu a na parketu je bezkonkurenční machr, svoji pubertální nejistotu, nesporně zkomplikovanou faktem, že jeho výchova spočívá na vdovských bedrech tety Kateřiny, si kompenzuje úsměvným pozérstvím. Nového „Majlouše“ si bez jediného zaváhání stříhnul Jan Meduna, a od chvíle, kdy se v doprovodu katastrofálně skvělé tety Kateřiny (Jitka Smutná) objevil na jevišti, hra dostává grády, nabírá na tempu, jiskří, napíná a překvapuje“ (CARDOVÁ 2010).

V rámci originality tohoto zpracování za zmínku ještě stojí i komunikace s divákem. Možná by se to dalo přirovnat k typickému oslovení čtenáře v knize *Saturnin*, případně oslovení ve vypravěčských pasážích ve filmu. Zde dochází k takzvanému prolomení čtvrté zdi, což znamená, že herec na okamžik vystoupí ze své role a může kupříkladu promlouvat k divákovi a samotného ho tak zapojit do hry.

„Důležitým rozměrem hry a výrazným zdrojem humoru je její přesahovost. Hra nezakrývá, že je divadelní hrou, herci vystupují při různých příležitostech ze svých rolí a chovají se jako herci, ať už jako kolegové mezi sebou anebo směrem k divákům. Baví se o hře, o budově divadla, o jeho minulosti, o divácích, o dnešní Praze. Klavírista z orchestru se stává účastníkem děje hry. Zobrazující a zobrazované se příjemně nejednoznačně propojuje a převrací“ (CARDOVÁ 2010).

10.2.2 Divadlo v Mladé Boleslavi

Jako další ukázkou tu máme fotografii z divadla v Mladé Boleslavi, kde mělo představení premiéru v dubnu roku 2018. Na záběru můžeme opět vidět snímek celé scény s kompletním hlavním obsazením, tudíž lze dobře porovnat zobrazení jednotlivých postav. Saturnin je zde představený jako již starší muž než je uvedeno v knižní předloze. I přesto ale stále působí jako důstojný a galantní muž s jistou dávkou respektu, který své okolí

sleduje s absolutní nezaujatostí. Teta Kateřina i v tomto případě jaksí vybočuje svým osobitým způsobem, možná ještě výrazněji, než v případě Divadla ABC. Mezi ostatními postavami totiž vyniká svým červeným oděvem, včetně pláštíku a především kloboučku, který nápadně připomíná klobouk mochomůrky červené. Na pravé straně vedle ní sedí její syn Milouš. Také si můžeme všimnou jistého klackovitého rázu jeho postavy. Nemůže za to pouze jeho kostým, je to především forma jeho prezentace, a to v naprosto znuděném posedu s hlavou podepřenou a volně ležící cigaretou v ústech. Už jen samotný fakt,

Obr. 28 – Divadlo v Mladé Boleslavi

že sedí na kraji a ke všemu zády otočený k ostatním, naznačuje jeho problém zapadnout mezi ostatní členy této sešlosti. Na opačné straně skupinky sedí opět pohromadě mladý pán se slečnou Barborou. Už jen díky jednoduché interakci mezi těmito dvěma postavami můžeme jasně zpozorovat zvláštní vztah, jaký k sobě vzájemně chovají. Upřeně a s úsměvem si hledí do očí a působí to, jako kdyby pro ně zbytek světa v tu chvíli neexistoval. Doktor Vlach a dědeček umístění uprostřed nijak zvlášť nevynikají. Jsou to postavy, které nejsou nijak specifické a zkrátka mají již své vlastní zájmy.

V rámci úpravy jevištní scény můžeme postřehnout, že v pozadí je umístěno zábradlí se záchranným kruhem a nahoře jsou zavěšené červené fáborky, které společně s několika dalšími kulisami jednoznačně připomínají prostředí lodi. Zde se tedy můžeme setkat pravděpodobně s odkazem na hausbót, na který Saturnin svého pána přestěhoval. Prostor je zobrazeno za pomoci prostých kulis, není nikterak přeplácán či přehnaně výrazný. Na této konkrétní fotografii lze opět postřehnout hudební nástroj, klavír. I toto představení je totiž v průběhu doprovázeno živou kapelou.

Představení z městského divadla v Mladé Boleslavi je podle informací uvedených na jejich stránkách specifické jedním výrazným prvkem. Představení má totiž navíc vlastní roli vypravěče. Zatímco v jiných představeních děj ubíhá samovolně anebo za doprovodu něho komentáře představitelů hlavních postav, zde má vypravěč vymezenou svou vlastní úlohu.

Po premiéře představení v divadle v Mladé Boleslavi vydala svou recenzi Zuzana Šikalová. Oceňuje, že se tvůrci snaží svým ztvárněním co nejvíce přiblížit knižní předloze, a označuje inscenaci za vcelku příjemnou komedii plnou inteligentního humoru.

„Rodinná komedie plná humoru přenáší diváky do prvorepublikové atmosféry a ukazuje, jak to vypadá, když se sluha stane pánem svého zaměstnavatele“ (ŠIKALOVÁ 2018).

Z její recenze se také dozvídáme, že role vypravěče odpovídá roli Saturninova pána, který se ovšem s diváky dělí o svůj příběh z mládí. Paní Šikalová dále vychvaluje většinu hereckého ansámblu, zejména pak perfektní souhru mezi představiteli Saturnina a jeho pána. Pouze roli doktora Vlacha by si dokázala představit více zajímavou. Scéna je podle jejích slov příjemně jednoduchá a v podstatě se nijak výrazně nemění. Ničemu to nevadí, pro základní představu, kde se v ději zrovna nacházíme, je to naprosto dostačující práce. „Velkým plusem je živá kapela Zdeňka Dočekala. Ne všichni členové kapely jsou ovšem herci, proto je jejich zapojování se do představení, i mimo hru na hudební nástroje, občas ke škodě. Pěvecké výkony nelze přirovnávat k profesionálním vystoupením z muzikálu. Některá vystoupení proto diváka šokují, při jiných je potřeba přimhouřit oči a zacpat uši“ (ŠIKALOVÁ 2018).

10.2.3 Západočeské divadlo

Jako další ukázkou tu máme představení v Západočeském divadle v Chebu. Premiéra zde proběhla v červnu v roce 2010. Podle fotografických ukázek z tohoto divadla se dá pozorovat, že kostýmy téměř všech postav jsou laděny do světlejších barev, převážně do bílé s barevnými proužky. Tento fakt výrazně kontrastuje s pojetím scény, která je zase naopak převážně tmavá. Na většině ukázek je pozadí hlavně černé a tmavé, vystupuje z něj pouze umělý trávník na podlaze, který představuje zřejmě tenistový kurt, a několik dalších doplňujících kulis jako jsou například lehátka nebo maketa lodě. Tento barevný protiklad může být jistým záměrem, třeba právě proto, aby se divák dobře soustředil na jednotlivé postavy. Protože je pravda, že toto dílo je především souhrou nejrůznějších

a převážně humorných situací a dialogů. Ty tak v provedení světlých postav na tmavém podkladu jednoznačně vystoupí do popředí. Dokonce ani teta Kateřina, která v dřívě většině zpracování nějak vybočuje svým specifickým vkusem, není v tomto případě nijak zvýrazňována. Právě naopak, ona a její syn Milouš mají některé části oděvu tmavší barvy, tudíž spíše více splývají s pozadím. Na snímku můžeme spíše vidět tetu Kateřinu v její snaze vloudit se do dědečkovi přízně. Jak je nám již známo, ráda by získala nějaký podíl na dědečkově dědictví, a tak se mu všemi různými způsoby snaží vlichotit. V tomto případě je to právě ono vtíravé objetí, které dědeček, jak je patrné z výrazu v obličeji, nepřijímá s překypujícím nadšením. Oproti předchozím ukázkám zde zase vystupuje do popředí doktor Vlach uprostřed skupiny. S jeho hravým a rošťáckým úsměvem se více přibližuje svému knižnímu vzoru.

Obr. 29 – Západočeské divadlo

10.2.4 Slezské divadlo Opava

Ve Slezském divadle v Opavě mělo divadelní představení *Saturnin* premiéru 20. 1. 2019. Režie se zde ujal Jiří Seydler. Na přiložené fotografii můžeme vidět několik základních postav příběhu. Docela jasně lze odvodit, že se jmenovitě zleva jedná o doktora Vlacha, Saturninova pána, dědečka, tetu Kateřinu a nakonec Saturnina. Oproti ostatním ukázkám a případně i knižní předloze je možná nejzajímavějším prvkem na tomto snímku Saturninův výraz. Jeho představitel totiž na fotografii působí téměř nejvstřícněji. To je svým způsobem kontrast vůči jeho běžnému výrazu, který je převážně stoický, nezaujatý, až temperamentní. Zde se jemně usmívá a působí tak velmi optimistickým dojmem. Další výraznou osobností je zde nepochybně teta Kateřina. Její oděv je sice vcelku jednoduchý a ne tak výrazný jako v jiných pojetích, stále ale má bílé šaty doplněné veselými zelenými puntíky a nechybí ani klobouk. Výrazná je ale i svým účesem, zejména jeho barvou. Nejvíce je však patrný její očividný vztah s ostatními postavami. Může se zdát,

že svého tchána svírá ve vřelém objetí. Z jeho postoje a výrazu je ovšem dost zřetelné, že o tento akt vstřícnosti nijak zvlášť nestojí. Nejen že jí objetí neopětuje, dokonce se od

Obr. 30 – Slezské divadlo Opava

ní odvrací. Jak už víme z předchozího rozboru, teta Kateřina totiž téměř s nikým nevychází, tudíž se není čemu divit, když ani tento rodinný příslušník nevyjadřuje zrovna přílišnou náklonost. Zbylé dvě mužské postavy na scéně jen přihlížejí bez výraznějšího zaujetí. Možná jsou dokonce rádi, že se jim teta Kateřina tolik nevěnuje. Jak je na fotografii vidět jsou pojaty jednoduše nejenom kostýmy, ale i scéna. Můžeme vidět například postavené rámy s dveřmi nebo křesla se stolečkem na volném prostoru, kolem kterého nejsou žádné další prvky na pozadí, které by blíže určovaly prostředí aktuálního děje. Takto jednoduše pojaté kulisy mohou být nápomocné například při rychlé změně kulisy. Je vidět, že minimálně onen nábytek je na kolečkách, tudíž jej stačí jednoduše přemístit do zákulisí a jeviště se během pár vteřin může proměnit v jiné místo.

Na stránkách samotného divadla si můžeme přečíst kratičké rozhovory s režisérem divadelního představení, ale také s představiteli hlavních rolí. Za zmínku jistě stojí právě režisérova slova. Tázající se Jiřího Seydlera ptal na důvod vzniku nové dramatizace, když je díky oblíbenosti původního Jirotkova díla adaptací již poměrně hojné množství.

„Nepoužil jsem žádnou z hotových dramatizací, protože všechny vznikly jako ta moje. Byly napsány režisérem pro konkrétní inscenaci. Každý můj kolega má nějaký cíl, nějakou vizi. Stejně tak já. Nebývá šťastné míchat odlišné receptury. Všechna rizika jdou jenom za mnou. Tak jak to má být“ (SEYDLER 2019).

Současně také doufá, že ve své hře nabídne divákům přesně onu příjemnou atmosféru třicátých let dvacátého století společně s přitažlivým humorem, který tak skvěle dokázal Jirotko ve svém díle uplatnit.

Také k inscenaci v Opavě se vztahuje následující recenze. Tentokrát z pera Ladislava Vrchovského, který toto představení označuje za inteligentní komedii, která diváka možná nijak zvlášť neoslní, ale rozhodně ani neurazí. Velmi příjemná a milá podívaná je to už jen díky hezkému scénickému pojetí a pestrému zpracování kostýmů. Na rozdíl od ostatních zmíněných představení a u nich uvedených recenzí je tato první, která má rozdílný pohled na herecký výběr hlavních představitelů. Recenzent zde vyzdvihuje výkon herečky Kamily Srubkové, která ztvárnila tetu Kateřinu. Svým vystupováním jednoznačně předčila ostatní postavy. Dobrou ruku měl režisér i s výběrem Saturninova pána. Kdo naopak ve své roli nijak zvlášť nezazářil, byl Martin Valouch, který hraje samotného Saturnina.

„Jedinou slabinou je představitel Saturnina Martin Valouch. Jeho Saturnin je příliš remeslný, vedený spíše vnějšími prostředky, chybí mu přirozená lehkost a šarm. Slušelo by mu uvolnění a více přirozené hravosti. Jestliže ostatní dávají možnost zapomenout na vydařené filmové zpracování s Oldřichem Víznerem v roli Saturnina, Martin Valouch v tomto srovnání prohrává velkým rozdílem“ (VRCHOVSKÝ 2019).

10.3 Srovnání

Nyní se pokusíme udělat celkové srovnání v rámci všech posuzovaných divadelních představení, u kterých lze na internetových stránkách dohledat fotodokumentaci. Co se týče kostýmů, je zřejmě nejvýraznější postavou v převážné většině posuzovaných případů teta Kateřina. Její výstřední a netypický styl dovolil výtvarníkům povolit uzdu své představivosti. Tato žena totiž má téměř vždy šaty nějaké výrazné barvy nebo s poněkud divokým motivem, často také doplněné o dosti křiklavý klobouk. V rámci některých představení je pracováno i se samotným účesem, který je také výrazný ať už svou barvou nebo samotným zjevem. Její postava už jen vlivem těchto prvků vyčnívá i v případě, že se na jevišti vyskytují všechny postavy.

Dále pak postava Milouše je herci často úspěšně ztvárněna jako onen mladičský floutek, který ještě nemá smysl pro vybrané chování pravého gentlemana. Vypovídá o tom

například jeho ne tak elegantní styl oblékání, kterým se liší od zbylého mužského zastoupení ve hře. Také za to může i jeho až přehnaná expresivita v obličeji. Jeho výrazy ve tváři bývají na fotografiích ty nejemotivnější, protože své znudění, znechucení anebo pobavení dává najevo naprosto neskryvaně. Slečna Barbora Terebová je vždy mladá a půvabná dáma. V každém případě působí decentně a je svým vyobrazením pro diváka jednoznačně okouzlující. Trojice mužů, dědeček, doktor Vlach a Saturninův pán, jsou vcelku skupinka dost podobná. Tyto postavy jsou vždy elegantní, je na nich znát, že mají smysl pro mravy a dobré způsoby. Zvláště dvojice starších mužů působí na mnoha ukázkách důstojným dojmem, zároveň lze ale také najít ukázky, na kterých je jasně znát, že jsou to i muži se smyslem pro humor.

Ztvárnění sluhy Saturnina je přinejmenším různé. Přestože v knize je popisován jako mladý muž, v divadelních představeních se můžeme setkat s představitelem mladým, ale i s hercem staršího věku. V každém případě se však jedná o postavu vzbuzující respekt a úctu. Jeho výraz je převážně kamenný a bez emocí. Samozřejmě se najdou výjimky a mohli jsme zaznamenat také snímky s usmívajícím se Saturninem. V mnoha případech se stává až typickým znakem této postavy nadzvednuté obočí, čehož jsme si mohli povšimnout už na plakátech. Je znát, že vybraná postava dokáže i do tohoto nepatrného mimického gesta vložit mnoho jinak skrytých emocí a myšlenek. Téměř vždy také vystupuje stoicky klidně, ale i tak dokáže mnohdy překvapit.

Nelze říct, že to platí pro všechny, ale mnoho divadel má živý hudební doprovod, přičemž zpěvem vypomáhají i samotní herci. Nabuzení atmosféry je tak ještě silnější než s umělou hudbou a divákovi s jistotou pomáhá lépe se vcítit do prvorepublikového období, ve kterém se příběh sluhy a jeho pána odehrává.

11 Audiokniha

Jak bylo již v úvodu zmíněno, *Saturnin* se dostal mezi své diváky také ve verzi audioknihy a v průběhu let bylo i této formy vydání vícero. Zřejmě první zpracování vzniklo v roce 1970 a tuto audioknihu namluvil Miloš Vavruška. V dalších verzích se vyprávění ujali například Jan Hartl, Svatopluk Beneš, Ondřej Havelka nebo Oldřich Vízner, tedy i představitelé filmových rolí. Pro tuto diplomovou práci máme k dispozici verzi, která byla

nahrána roku 1991 a hlas jí propůjčil herec Jiří Samek. V podstatě se jedná pouze o čistě čtený původní knižní text. Není nijak upravovaný či přepisovaný jako filmový scénář. Čtení je v průběhu dokreslováno tematickou hudbou, která se ovšem od filmového nebo divadelního zpracování poněkud liší. Nejedná se o typickou swingovou hudbu, která odpovídá danému období, nýbrž o podkres za pomoci jednoduchých tónů a nástrojů jako je třeba xylofon. Zároveň se jedná také o poměrně hravé melodie, což zase napomáhá faktu, že se jedná o humoristický román. Tato hudba navíc od sebe odděluje jednotlivé dějové celky podobně jako kapitoly. Jedná se ale o delší a nepravidelné úseky bez závislosti na knižním členění kapitol. Přestože interpret zřejmě předčítá ze samotné knihy, názvy kapitol vynechává a soustředí se na samostatný dějový text. Jiří Samek má velmi klidný a sofistikovaný hlas, který příjemně ladí s atmosférou příběhu a odpovídá i postavě Saturninova pána, který je tedy knižním průvodcem. Již podle hlasu vyzařuje z postavy vypravěče a mladého pána jistá přirozená důstojnost a elegance.

Jako zkušený herec pracuje s intonací, dechy, dává krátké pauzy nebo naopak důrazy v takových místech, aby to v rámci kontextu napomáhalo dojmu přirozeného vyprávění. Jeho dikce a artikulace tedy plní svou funkci, aby byl poslech pro diváka co nejpříjemnějším. Jiří Samek dostatečně dodává do textu emoce, čímž posluchači trochu vypomáhá s vlastním prožitkem z díla. Velmi výrazné je to například v momentech, kdy mladý pán začne mluvit o tetě Kateřině a jejím synovi Miloušovi. Během takovýchto scén si interpret většinou povzdechne nebo dodá hlasu melodii, která jasně naznačuje, že se zmíněnými postavami nemá nejvřelejší vztah a jejich přítomnost je spíše na obtíž. Naopak když začne mluvit o slečně Terebové, do které je již značnou dobu zamilovaný, hlas zjemní a vypráví téměř zasněně. Samozřejmě, že vždy záleží na konkrétní situaci, ale pokud mluví o dědečkovi nebo doktoru Vlachovi, často je na hlase znát pobavení nebo lehké zasmání, protože tyto postavy oplývají komickými situacemi a mladý pán k nim má vřelý vztah. Pokud mluví o Saturninovi, tak přestože se jedná o jeho sluhu, mluví o něm s jistou dávkou respektu a úcty. Ta ovšem pravidelně kolísá podle kousku, který zrovna vyvedl.

12 Saturnálie

Jistou zajímavostí může být i samotný původ jména Saturnin. Nápadnou podobnost můžeme sledovat ve spojitosti například se svátkem zvaným Saturnálie. Saturnálie jsou původně starořímským svátkem, který se odehrával v prosinci na konci roku a během kterého se lidé očišťovali od všeho starého, aby mohlo přijít nové. Součástí toho bylo samozřejmě mnoho hostin a oslav. Během těchto situací vznikaly až chaotické události a záměrně byl převrácen klasický řád. Tak se mohlo například stát, že sluhové zaujali pozice svých pánů a páni je v průběhu večera dobrovolně obsluhovali.

„Víme, že jídlo bylo událostí, kdy se sjednocovali páni a sluhové, a že při této příležitosti jedni zaujímali místo druhých, aby se znázornilo převrácení světového řádu“ (SATURNÁLIE c2024).

K této události můžeme najít i drobný odkaz v podobě promluvy tety Kateřiny, kdy ve filmovém zpracování během hádky s ostatními návštěvníky dědečkova domu v rozhořčení pronese: „Jenom abychom jednou my nesloužili Saturninovi.“

Jistě by se zde dala postřehnout i určitá spojitost, případně alespoň symbolika skrytá pod samotným jménem sluhy Saturnina. Jeho chování je totiž v některých momentech tak specifické, že je čtenář mnohdy až na pochybách, zda se opravdu jedná o sluhu nebo ne. Zároveň samotný původ jména je z latiny a opravdu odkazuje k Saturnovi, římskému bohu zemědělství, sklizně a času (SATURNÁLIE c2024).

13 Závěr

Tato diplomová práce si kladla za cíl rozebrat román *Saturnin* od Zdeňka Jirotky a porovnat jej s jeho dosud vzniklými adaptacemi. Jmenovitě jsme využili filmové a televizní zpracování od režiséra Jiřího Věřčáka z roku 1994, knižní pokračování *Saturnin se vrací* od Miroslava Macka z roku 2017, divadelní inscenace, například z pražského Divadla ABC, Mahenova divadla v Brně, Jihočeského divadla v Českých Budějovicích, Městského divadla v Mladé Boleslavi, a také audioknihu z roku 1991 namluvenou Jiřím Samkem. V jednotlivých médiích jsme se zaměřovali jak na posouzení stránky jazykové, tak stránky humoristické, současně ale i na charakteristiku postav či problematiku zobrazení času a prostoru.

Lze tedy říci, že každá adaptace je svým způsobem specifická a v některých drobných bodech se odklání od své knižní předlohy. Jedná se však většinou jen o drobné detaily. Například že v divadelním ztvárnění je postava Milouše vcelku pozitivní, sympatická a hravá na rozdíl od předlohy, kde je především lenošným a neuctivým mladíkem. Co se ale kompletního pojetí týče, v základu se veškeré adaptace knižního vzoru od Zdeňka Jirotky drží a v jádru je tak zpracování stále stejné. Jedná se především o onu typickou hravost, jazykovou i situační komiku, kterou je dílo nabitě, neodvratitelnou atmosféru třicátých let dvacátého století a tak dále. Je pravda, že ona audiovizuální zpracování se více soustředí na situační komiku spíše než na tu jazykovou, která zase dominuje v knižních pojetích. Film si spíše vyhraje s možnostmi záběrů na herecké výkony, mimiku a gesta, která jsou snadno postřehnutelná na rozdíl od zdlouhavé deskripce v literatuře. Co je ovšem nejdůležitější, v každé adaptaci se divák ponoří do téměř idylického prostředí, které je plné optimismu a humoru. Je to v každém případě onen příjemný a jistě často vyhledávaný únik od reality, který zde člověk může najít.

Čas i prostor je vyobrazený věrně dle předlohy, přestože přesný časový údaj není nikde uvedený. V knize si jej domyslíme na základě indicií jako jsou hudební motivy, styl oblékání či dopravní prostředky. Filmoví tvůrci si s těmito výzvami poradili také za pomoci kulís, vhodného výběru kostýmů a příjemného hudebního podkresu. To samé se týká i zmíněného prostoru. Praha je jediným konkrétně jmenovaným místem, umístění dědeckova domu je pak více abstraktní a přesto se jej podařilo vystihnout věrně. Především je to ale charakter jednotlivých hlavních postav, který je nezkaleným odrazem svých

textových protějšků. Zejména je to mladý pán, který ve filmovém zpracování obdržel jméno Jiří Oulický a poté jiné varianty v divadelních ztvárněních. V každém případě zůstal tím příjemným gentlemanem, který nahlíží na svět a na výstupy svého sluhu s ohromným nadhledem. A především také samotný Saturnin. Ten v jakémkoliv provedení zůstal naprosto stejným elegantním a inteligentním mužem, nepředvídatelným a vynalézavým člověkem, který nikdy nezklame a dokáže překvapit za každé situace.

Těchto předností se drželi i vybraní ilustrátoři, kteří se ujali úkolu obrazově doplnit knižní vydání tohoto díla. Ať už se jednalo o ilustrace Otakara Mrkvičky, Václava Pátka, Stanislava Dudy, Michala Hrdého či dalších zkoumaných, tvorba každého byla jasným způsobem specifická. Přesto ale pokaždé vystihli známého sluhu v jeho podstatě přesně a výstižně.

Celou kapitolu jsme také věnovali pokračování od autora Miroslava Macka. Už jen samotný fakt, že tomuto autorovi byl vlastními dědici Zdeňka Jirotky svěřen tak těžký úkol, je velmi úctyhodný. Není žádným překvapením, že se také setkal jak s pozitivními, tak ale i negativními ohlasy. Miroslav Macek se nového dobrodružství našeho sluhu zhostil pokorně a za sebe mohu i říct, že úspěšně. Drží se jednoduchého vzorce, ponechává příběhu jeho osobitý lehký humor a co se například jazykové stránky týká, mnohdy čtenář i zapomene, že čte knihu od jiného autora, než je Jirotka. Záporné recenze zase na druhou stranu kritizovaly, že Macek odkazuje na původní dílo až moc. Kolikrát by to až mohlo působit, jako by některé pasáže opisoval z knihy první. Z toho jasně vychází, že každý si na daný problém musí udělat svůj vlastní názor, protože každý má svá osobní hodnotící kritéria a nikdy nejde brát ohled na všechny.

Pro krátké celkové shrnutí tedy můžeme dodat, že napříč jednotlivými adaptacemi se dílo vždy drží základních bodů, které jsou pro *Saturnina* typické a podstatné, a odklání se od něj jen málokdy a pouze v drobnostech.

Seznam použité literatury

- BORDWELL, David a THOMPSON, Kristin. *Umění filmu: úvod do studia formy a stylu*. V Praze: Nakladatelství Akademie múzických umění, 2011. ISBN 978-80-7331-217-6.
- HUTCHEON, Linda. *Teória adaptácie*. Brno: Janáčkova akademie múzických umění v Brně, 2012. ISBN 978-80-7460-027-2.
- CHATMAN, Seymour Benjamin. *Dohodnuté termíny: rétorika narativu ve fikci a filmu*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2000. ISBN 80-244-0175-4.
- CHATMAN, Seymour Benjamin. *Příběh a diskurs: narativní struktura v literatuře a filmu*. Teoretická knihovna. Brno: Host, 2008. ISBN 978-80-7294-260-2.
- JIROTKA, Zdeněk. *Saturnin*. 22. vyd., V nakl. Šulc - Švarc 9. Ilustroval Michal HRDÝ. Praha: Šulc - Švarc, 2009. ISBN 978-80-7244-260-7.
- MACEK, Miroslav. *Saturnin se vrací: oficiální pokračování*. Praha: XYZ, 2017. ISBN 978-80-7505-836-2.
- MATĚJČEK, Antonín. Ilustrace. 1. vyd. Praha: Jan Štenc, 1931. 351 s.
- RIMMON-KENAN, Shlomith. *Poetika vyprávění*. Strukturalistická knihovna. Brno: Host, 2001. ISBN 80-7294-004-X.

Seznam internetových zdrojů

- CARDOVÁ, Jitka. *Odklínání Saturnina na prknech ABC*. Online. I-DIVADLO. 2010. Dostupné z: <https://www.i-divadlo.cz/recenze/odklinani-saturnina-na-prknech-abc/>. [cit. 2024-04-27].
- KUBÍČKOVÁ, Klára. *Dva moudří vtipálci se setkali, Adolf Born ilustroval Saturnina*. Online. I-DNES. 2014. Dostupné z: https://www.idnes.cz/kultura/literatura/saturnin-born.A141017_143402_literatura_kla. [cit. 2024-04-27].
- Nakladatelství Karolinum*. Online. Univerzita Karlova. C2024. Dostupné z: <https://karolinum.cz/knihy/jirotka-saturnin-vietnamsky-26389>. [cit. 2024-04-26].
- VÍZNER, Oldřich. Online. Český rozhlas. 2011. Dostupné z: <https://radiozurnal.rozhlas.cz/oldrich-vizner-6218424>. [cit. 2024-04-26].
- Saturnálie a slavnosti bláznů*. Online. Nová Akropolis. C2024. Dostupné z: <https://www.akropolis.cz/content/saturnalie-slavnosti-blaznu>. [cit. 2024-04-27].
- Saturnin*. Online. Československá bibliografická databáze. C2009-2024. Dostupné z: <https://www.cbdb.cz/kniha-691-saturnin-saturnin>. [cit. 2024-04-28].
- Saturnin*. Online. Divadlo A. Dvořáka Příbram. C2024. Dostupné z: <https://www.divadlopribram.eu/repertoar/saturnin/>. [cit. 2024-04-27].
- Saturnin*. Online. Divadlo Na Jezerce. C2024. Dostupné z: <https://www.divadlonajezerce.cz/divadelni-hra-63-saturnin-zdenek-jirotka>. [cit. 2024-04-27].
- Saturnin*. Online. Divadlo Šumperk. C2000-2024. Dostupné z: <https://www.divadlosumperk.cz/cs/repertoar/archiv/saturnin-18-2-2012.html>. [cit. 2024-04-27].
- Saturnin*. Online. Jihočeské divadlo. C2024. Dostupné z: <https://www.jihoceskedivadlo.cz/porad/97-saturnin>. [cit. 2024-04-27].
- Saturnin*. Online. Městské divadlo Mladá Boleslav. C2024. Dostupné z: <https://www.mdmb.cz/hra/saturnin/>. [cit. 2024-04-27].
- Saturnin*. Online. Městská divadla pražská. C2011-2019. Dostupné z: <https://www.mestskadivadlaprazska.cz/inscenace/2/saturnin/>. [cit. 2024-04-27].
- Saturnin*. Online. Městské divadlo Zlín. C2024. Dostupné z: <https://divadlozlin.cz/predstaveni/saturnin/>. [cit. 2024-04-27].
- Saturnin*. Online. Národní divadlo Brno. C2024. Dostupné z: <https://www.ndbrno.cz/ci-nohra/saturnin/>. [cit. 2024-04-27].

Saturnin. Online. Slezské divadlo Opava. C2024. Dostupné z: <https://www.divadlo-opava.cz/hra/saturnin/>. [cit. 2024-04-27].

Saturnin. Online. Západočeské divadlo v Chebu. C2018. Dostupné z: <https://www.divadlocheb.cz/divadlo/saturnin/>. [cit. 2024-04-27].

Saturnin – vydání. Online. Databáze knih. C2008-2024. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/dalsi-vydani/saturnin-1615>. [cit. 2024-04-26].

Saturnin – zajímavosti. Online. Databáze knih. C2008-2024. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/zajimavosti-knihy/saturnin-saturnin-1615>. [cit. 2024-04-26].

SLEZÁKOVÁ, Alena. *RECENZE: Saturnin se vrací aneb Mackovo povedené polidšťování Milouše*. Online. I-DNES. 2017. Dostupné z: https://www.idnes.cz/kultura/literatura/saturnin-se-vraci-recenze-miroslav-macek.A171103_132002_literatura_ts. [cit. 2024-04-27].

SOUKUPOVÁ, Jana. *RECENZE: Národní divadlo Brno se z letité bídy probouzí i Saturninem*. Online. I-DNES. 2015. Dostupné z: https://www.idnes.cz/brno/zpravy/recenze-saturnin-narodni-divadlo-brno.A151130_2209051_brno-zpravy_tr. [cit. 2024-04-27].

ŠIKALOVÁ, Zuzana. *Recenze: Saturnin se v mladoboleslavském divadle o postará o zábavu*. Online. I-DNES. 2018. Dostupné z: <https://blog.idnes.cz/stisk/recenze-saturnin-se-v-mladoboleslavskem-divadle-o-postara-o-zabavu.Bg18041768>. [cit. 2024-04-27].

ŠTÁSTKA, Tomáš. *RECENZE: Ještěže Hrušínský Vacka přemluvil. Jeho Saturnin kouzlí i tančí*. Online. I-DNES. 2018. Dostupné z: https://www.idnes.cz/kultura/divadlo/saturnin-divadlo-na-jezerce-petr-vacek-michal-kern-recenze.A180601_104619_divadlo_ts. [cit. 2024-04-27].

VRCHOVSKÝ, Ladislav. *Opavský Saturnin je slušně odvedená inteligentní komedie*. Online. Ostravan. 2019. Dostupné z: <https://www.ostravan.cz/54422/opavsky-saturnin-je-slusne-odvedena-inteligentni-komedie/>. [cit. 2024-04-27].

Seznam audiovizuálních zdrojů

- Obr. 1-9 Saturnin [film]. Režie Jiří Věřčák. Česká republika, 1994.
- Obr. 10-11 Saturnin [televizní seriál]. Režie Jiří Věřčák. Česká republika, 1994.
- Obr. 12 Saturnin [film]. Režie Jiří Věřčák. Česká republika, 1994.
- Obr. 13-16 Saturnin [televizní seriál]. Režie Jiří Věřčák. Česká republika, 1994.
- Obr. 17 MRKVIČKA, Otakar. Titulní strana [ilustrace]. In: JIROTKA, Zdeněk. Saturnin. Praha: František Borový, 1946.
- Obr. 18 PÁTEK, Václav. Titulní strana [ilustrace]. In: JIROTKA, Zdeněk. Saturnin. Praha: Československý spisovatel, 1954. ISBN D-01734.
- Obr. 19 DUDA, Stanislav. Titulní strana [ilustrace]. In: JIROTKA, Zdeněk. Saturnin. Praha: Český spisovatel, 1995. ISBN 80-202-0468-7.
- Obr. 20 HRDÝ, Michal. Titulní strana [ilustrace]. In: JIROTKA, Zdeněk. Saturnin. Praha: Šulc a spol, 2002. ISBN 80-7244-078-0.
- Obr. 21 BORN, Adolf. Titulní strana [ilustrace]. In: JIROTKA, Zdeněk. Saturnin. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2756-4.
- Obr. 22 FALTUS, Petr. Titulní strana [ilustrace]. In: JIROTKA, Zdeněk. Saturnin. Praha: XYZ, 2017. ISBN 978-80-7505-836-2.
- Obr. 23 *Saturnin*. Online. Národní divadlo Brno. C2024. Dostupné z: <https://www.ndbrno.cz/cinohra/saturnin/>. [cit. 2024-04-27].
- Obr. 24 *Saturnin*. Online. Divadlo Na Jezerce. C2024. Dostupné z: <https://www.divadlo-najezerce.cz/divadelni-hra-63-saturnin-zdenek-jirotka>. [cit. 2024-04-27].
- Obr. 25 *Saturnin*. Online. Jihočeské divadlo. C2024. Dostupné z: <https://www.jihoceske-divadlo.cz/porad/97-saturnin>. [cit. 2024-04-27].
- Obr. 26 *Saturnin*. Online. Divadlo A. Dvořáka Příbram. C2024. Dostupné z: <https://www.divadlopribram.eu/repertoar/saturnin/>. [cit. 2024-04-27].
- Obr. 27 *Saturnin*. Online. Městská divadla pražská. C2011-2019. Dostupné z: <https://www.mestskadivadlaprazska.cz/inscenace/2/saturnin/>. [cit. 2024-04-27].
- Obr. 28 *Saturnin*. Online. Městské divadlo Mladá Boleslav. C2024. Dostupné z: <https://www.mdmb.cz/hra/saturnin/>. [cit. 2024-04-27].

Obr. 29 *Saturnin*. Online. Západočeské divadlo v Chebu. C2018. Dostupné z: <https://www.divadlocheb.cz/divadlo/saturnin/>. [cit. 2024-04-27].

Obr. 30 *Saturnin*. Online. Slezské divadlo Opava. C2024. Dostupné z: <https://www.divadlo-opava.cz/hra/saturnin/>. [cit. 2024-04-27].

SAMEK, Jiří. *Zdeněk Jirotka – Saturnin* [zvukový záznam na CD]. Praha: AudioStory, 2007.